МИХАЙЛО ВОЗНЯК.

З ЛИСТУВАННЯ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО З ГАЛИЧАНАМИ.

Перші друковані писання Івана Нечуя-Левицького появилися в галицькій Правді, а саме оповідання „Дві московки“—в Правді за 1868 р., чч. 8—13, і там-само в чч. 23—26 оповідання „Горислaвська ніч або Рибалка Панас Круть“. Найближчого року принесла Правда в чч. 12—46 його „Картини з волинської України“ п. н. „Причепа“. В зносини з Галичанами увів Івана Левицького Панько Куліш. Учителюючи в Сідлеці на Підляшші, Левицький прочув, що в Варшаві живуть Панько Куліш із жінкою та Василь Білозерський, поїхав до Варшави і предложив Кулішеві одно з перших своїх писань для перегляду та для передачі до Галичини в редакцію Правди [1]). Куліш приписував собі навіть заслугу, що з Івана Левицького став письменник. Переславши для Правди з 1870 р. оповідання „Пан Крамарчук“ Вс. Коховського (псевдонім: Данило Медовник), додав тут Куліш [2]), що друковане писання „ні на кого не схоже“, „ні кришечки так само, як і Нечуєве“... „При сій нагоді скажемо, як то дивно вяжеться одно з одним там, де судила доля бути будущині словесній. Колись давно п. Куліш, їздивши тай ходивши пішки по Київщині, спізнався із розумним одним попом сільським. Опісля той піп збірав для п. Куліша між народом пісні, приказки, перекази і т. и. тай давав переписувати малому синкові, щоб посилати через пошту. Оцей-же то синок, набравшись у народу смаку словесного, обявивсь тепер славним Нечуєм. І Медовник і Нечуй були в тій школі, що п. Куліш рає кожному писателеві до науки; добре вони виучували джерела словесні в творах самого народу і в його живій розмові. Се в їх обох усякому тямущому в прикмету“ [3]).

На перші писання Нечуя-Левицького звернув увагу Михайло Драгоманов. Просячи Мелитона Бучинського в листі з 4 жовтня 1871 прислати йому Правду з 1869 р., мотивував він своє прохання тим, що йому було найбільш потрібне Нечуєве оповідання. Задумав бо написати дві розвідки для „Вѣстника Европы“, одну про нові появи української белетристики, а другу про Федьковича. Думав, що самих розвідок мало, а треба надрукувати збірники писань Нечуя й Федьковича,—а саме для більшого поширення в Росії, де вони зовсім не відомі, треба надрукувати їх у Росії [4]). З якого боку зробив Нечуй-Левицький враження на Драгоманова, це видко з його слів, що Гоголевого реалізму та його „високого комизму“ до малювання українського побуту ще не приложив у нас ніхто так, як треба було: Нечуй хіба починає [5]).

У своїй відповіді з 18 жовтня на лист Драгоманова Бучинський дивувався, що Драгоманів хочби листовно не знається з Нечуєм, котрий у Львові не таївся зо своїм іменем. Це „хороший, чемний молодець“ і є вчителем у гімназії в Кельцях. Бучинський прохав Драгоманова на-

---

[1]) В. Шенрокъ, П. А. Кулишъ (Біографическій очеркъ), Кіевская Старина, т. LXXIV, стор. 78. [2]) Під цим введенням автора в літературний світ підписується редакція, але що це Куліша, видко, перечитавши кілька речень. [3]) Правда, 1870, 98. [4]) М Павлик, Переписка Михайла Драгоманова з Мелитоном Бучинським 1871—1877, Збірник Філологичної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XIII, Львів 1910, 41. [5]) Там-само, с. 42

писати до Левицького, бо „шкода його, коли ні з ким знатись не буде, крім з П. А. Кулішем“. Левицький був 1869 р. влітку у Відні, а 1871 р. навесні у Львові, де познайомився з Михайлом Подолинським, Наталем Вахняниним, Омеляном Партицьким та иншими й дав власним накладом друкувати свої повісті [1]). На це відписав Драгоманов 16 листопада, що він давно знав від Номиса й Куліша про Нечуя-Левицького, але й тепер по відповіді Бучинського не знає, чи Левицький у Кельцях, чи в Сідлеці, й не має його адреси, щоб почати з ним листування. Довідавшися про віддання повістів Левицького до друку, стверджував, що й без нього „діло творилось“, але боявся, щоб надрукованих в Австрії книг не задержали на кордоні [2]).

Видання повістів Левицького окремою книгою було готове наприкінці січня 1872 р., як писав Бучинський до Драгоманова 30 січня 1872 [3]). Повісті Левицького довго пролежали в друкарні й дорого коштували автору. Ще в 1874 р. писав Драгоманов 29 липня до Бучинського: „Я пригадую, скільки пролежали у типографії повісти Нечуя, і скільки вони йому обійшлись—500 рублів—500 примірників тоді, як у Петербурзі нам дали щот з типографії Стасюлевича на як таке виданнє „Чорних хмар“ (по взгляду І тома Повістей) 523 р. за 1000 екз. Глядячи на такі діла, приходиш до мислі, що рано, дуже рано надіятись, щоб Галичина так послужила нам як того надіялись Полтавці“ [4]). До виданого тому повістів Левицького увійшли: „Дві московки“, „Гориславська ніч“ і „Причепа“, що її по свідоцтву Бучинського в листі з 1 березня 1872 до Драгоманова „раз коло разу Ратай (себто Куліш) муштрував ще при Правді, де рукопись „Причепи“ etc. до друку униформуючи, так помасакрував червоною коректою, що й жаль і страшно було дивитись“ [5]).

Та швидко притемнив новий повістяр враження від Нечуєвих повістів у Драгоманова. Прочитавши в Правді за 1872 р. оповідання Опанаса Рудченка (Панаса Мирного) „Лихий попутав“, Драгоманов покладав більші сподівання на останнім, ніж на Нечуєві, бо не бачив у Рудченка такого „узколобія“ й „тенденційности“ „яка б'є очі у Нечуя у „Причепі“, (у „Гориславській Ночі“, котора пахне Тургеневим, і „Двох Московках“ меньше і рівноваги). Чі то може на час Куліш так заклепав йому голову,—та тільки поет, що сходить з обєктивізму і міша ідею з тенденціозностю, стоїть на краю могили, у котору попадали і не такі сили, як Нечуй, а і такі, як Гоголь, як попавсь у бондарню славянофілів“ [6]),—писав Драгоманов 18 січня 1873 р. до Бучинського. Зокрема цілком не подобався Драгоманову уривок із „Хмар“, друкований п. н. „Новий Чоловік“ у Правді за 1873 р. Драгоманов назвав повість Левицького „доволі смішною“ щодо артистичности, т. є. до живопису у деталях, головно з огляду на виведення Радюка в повісті [7]).

Думки Драгоманова в листах до галицьких знайомих про повісті Левицького могли впливати й на оцінку їх у Правді. Повідомляючи про вихід повістів Левицького, Правда писала про „давно вже заповіджені класичні повісти уталантованого нашого писателя Івана Нечуя“ [8]). Про „вартість артистичню“ повістів Правда не бралася говорити, бо вони друкувалися перед тим у Правді, але підкреслювала, що „Нечуй, беручи темат до оповідання не тільки, як досі звичайно у нас, з життя простого люду, але і середніх клас (іменно в „Причепі“), обіцює статись у нас творцем нового рода повістей“ [9]). Закінчивши „Нового чоловіка“ Левиць-

[1]) Там-само, с 45. [2]) Там-само, с. 55. [3]) Там-само, с. 88. [4]) Там-само, с. 325.
[5]) Там-само, с. 106—7. [6]) Там-само, с. 203. [7]) Там-само, с. 307. [8]) Правда, 1873, с. 45.
[9]) Там-само, с. 93. Пізніше Правда передрукувала рецензію Володислава Ордона з польського літературного часопису „Strzecha“ на повісті Левицького. Ордон зазначу-

кого, друкованого в чч. 3—9 Правди за 1873 р., редакція запримітила, що це уривок більшої повісти „Чорні Хмари". Всі, котрі її читали,— стояло далі тут,—годяться на те, що инші її частини ще далеко кращі від тієї частини, котру редакція подала читачам, і що ця повість ще значно вище стоїть від „Причепи" [1]). Одначе незабаром появилася на сторінках Правди також критична замітка про цю повість Левицького. А саме під кінець 1874 р. вийшов у Київі новий том писань Левицького, куди увійшли крім гуморески „Не можна бабі Парасці вдержатись на селі", передрукованої в ч. 5 Правди за 1874 р. з „Кіевлянина", ще казка „Запорожці", друкована перший раз у чч. 11—13 Правди за 1873 р. й окремо, та повість „Хмари", що з неї був відомий уже Галичанам уривок „Новий Чоловік" і инший уривок „Екзамен", друкований у ч. 7 Правди за 1874 р. З приводу нового тому писань Левицького подала Правда замітку, називаючи Левицького головним і сливе єдиним представником української літератури в Наддніпрянщині, тим більше, що Стороженко помер, Костомаров пише віддавна тільки по великоруськи, Куліш зайняв своєю „Исторіею возсоединенія Руси" трохи неясне становище, а Марко Вовчок не пише нічого ані по українськи, ані навіть про Україну. В замітці Правди є такі критичні уваги про „Хмари" з їх Радюком, правдоподібно завдячувані тісним зв'язкам правдян із Драгомановим: Навіть не маючи наміру ідеалізувати київську університетську молодь 60 рр., не можна уважати за її представника такого пустого чоловіка, як Радюк: досить згадати недільні школи, щоденну школу, школу сільських учителів, спори українських студентів із польськими в засадничних народніх і соціяльних питаннях і багато инших боків тодішнього студенського життя, котрі показують, що кращі представники його займалися чимсь поважнішим від того, чим займається Радюк і що тоді називано „горобцюванням". Так отже не можна сказати, щоб ця повість п. Левицького була вдатна ані щодо композиції, ані щодо ідеї, ані щодо способу змалювання головного представника цієї ідеї. Крім того вона надто довга й багато в ній повторюється, особливо в описовій частині, де одначе подибуються й прегарні місця, що дишать щирим почуванням любови до Київа. Краса деяких описів, кількох ліричних місць, вірність малюнку життя хуторян, вірність і новість малюнку життя київо-подільських купців, студентів і професорів академії й деяких рисів життя напівсхоластичних учених 40-х і 50-х років—усе те в усякім разі робить повість п. Левицкого цінним літературним твором [2]).

Цілком заслужену нагану дістала від Правди комедія Левицького „На Кожум'яках". „Така, справді, чудна оця комедія! — стояло тут—що читаючи її, питаєш себе, чи дійсно написав її Левицький, автор „Причепи" і „Двох Московок". Справжнього комізму нема ні в характерах дієвих осіб ні в їх діях, коли не вважати за комізм міщанські лайки, сварки

вав, що твори Левицького вибивалися не тільки споміж українських писань, але навіть споміж останніх польських белетристичних писань. „Дві Московки" й „Рибалку" назвав рецензент „цяцьками народньої поезії, обробленими рукою мистця". У „Двох Московках", що їх доля оповіджена тоном поезії Шевченка, підносив Ордон сарказм і реалізм деталів, а в „Рибалці" нечувано поетичне й просте оповідання. Окремий їх чар творять ніжність і поезія вибраної теми й субтельна обробітка. Всюди Левицкий є незрівняним маляром природи. Повість „Причепа" вдаряла в очі критика своєю простотою й оригинальністю. В „Причепі" показався Нечуй знаменитим суспільним повістярям, глибоким нераз психологом, а завсіди аматором і натхненним маляром природи, в чім не дорівняв йому ніхто з відомих нам слов'янських письменників „прозою окрім Гоголя. Мова вироблена й сильна, повна часто щасливих новинок". Критик радив Полякам читати повісті Нечуя. (Там-само с. 570). [1]) Там-само, с. 329. [2]) Правда, 1875, с. 439.

й пиття горілки. Видко, що драматичні письменники, як автор „На Кожум'яках“ і Старицький, не дуже відріжняють комізм від смішків, а часом і від грубого глузування. Той самий сюжет у простім оповіданні зробивби далеко більше й краще враження на читача ніж комедія, що ще більше не надається для сцени ніж для читання [1]).

Свої думки про друковані в Правді повісті й оповідання Левицького висловив Драгоманов в „Очеркахъ новѣйшей литературы малорусскаго нарѣчія“, що їх перша половина появилася у вересневій книжці „Вѣстника Европы“ за 1874 р., але вирізана цензурою була нарівні з рукописним закінченням невідома українському громадянству до 1902 р., коли в українськім перекладі п. н. „Українське письменство 1866—1873 років“ надрукував цілу працю Літературно-Науковий Вістник. Розбираючи українські видання 1866—73 рр. і між ними Правду, з приводу письменників, що співробітничили в галицьких виданнях, писав Драгоманов:

„З усіх українських белетристів, що дебютували в галицьких виданнях, із серіозними скусними домаганнями можна приступити лише до одного, до д. Нечуя, що надрукував у часописі Правді три оповідання та одну дуже цікаву статтю „Світогляд українського народу відносно до сучасности“ [2]), що показує в авторі велике знання памяток народньої словесности і за-одно просвічено-гуманний погляд на справи. Що до таланту—то Нечуй не нижче першого-ліпшого з молодих російських белетристів, що пішли в сліди Тургенева,—з „Записками Охотника“, котрого одно оповідання д. Нечуя, „Гориславська ніч“, незвичайно схоже манерою й тоном.

„До оповідань д. Нечуя, поперше, можна зовсім прикласти те домагання, що стало аксіомою в російській белетристиці, а то, аби образи скусних творів були взяті з дійсности, а не з вільної фантазії автора так, що коли иноді критик-читач завважає у д. Нечуя відхили від сеї аксіоми, то може, звертаючися з докором до автора, покликатися на його власний примір. Окрім того у д. Нечуя ви зустрітите справді особи й образи, а не лише наміри та конспекти. Нарешті в трьох оповіданнях д. Нечуя, надрукованих ним одно за одним, видно виразний поступ як в обробленню подробиць, так і в самій їх скількости, себто, иншими словами в живости та повноті малювання життя. Додамо ще, що повісти д. Нечуя, особливо остатня, зовсім виправдують причину свого буття, бо се не лише живі образи дійсности, але й образи, що появляються уперше; се особи й образи, взяті з такого життя, до якого ще не доторкалися й инші руські белетристи, і до якого дуже часто трудно й доторкнутися не-Українцям із роду й симпатій“ [3]).

Порівнявши Марину в „Двох Московках“ з аналогічними типами в Шевченка, Марка Вовчка, Гоголя й Заревича, Драгоманов зауважив, що „ніхто досі не показав з такою повнотою, хоч усе ще далеко незадовільно, трагізму життя дівчини сього типа, як д. Нечуй в особі Марини в „Двох Московках“ [4]). Згадавши коротко, що в „Гориславській Ночі“ нарисував Левицький другу типічну фігуру українського побуту в нових становищах, яку зрештою вже зачепили й инші автори, перейшов Драгоманов до „Причепи“, зазначуючи, що ця повість занадто довга й занадто повна живих подробиць і сцен, щоб він брався подати в рецензії реальний бік її змісту тим з читачів, котрі не читали її. „Ми гадаємо,—снував Драгоманов уже

---

[1]) Там-само, с. 645—46.

[2]) Дійсно стаття Левицького називалася „Світогляд українського народу в прикладі“ і друкувалася в чч. 35—7 Правди за 1868 р. Пізніше ще раз вернувсь Левицький до цієї теми й надрукував у чч. 16—7 Правди за 1874 р. і в чч. 1—9, 13—7, 20, 22—3 Правди за 1876 р. (й окремо) „Світогляд українського народу“.

[3]) Літер.-Науков. Вістник, т. XX, с. 70—1. Перекл. Михайла Павлика. [4]) Там-само, с. 73.

згаданий вище план,—що швидче чи пізніше автор видасть повну збірку своїх творів у Росії, і хто небудь перекладе кращу його повість на російську мову, тоді наша публика матиме можливість оцінити новий талан у нашій літературі, який не уступає ні в чому кращим із молодих наших белетристів і при тому рисує той побут, у який окрім нього ніхто не заходив“ [1]). Переповівши канву повісти, Драгоманов запримітив, що в неї входять образки побуту попів, шляхти, міщанства, селян, урядників і панства на Україні, нарисовані по більшій частині докладно, хоч иноді й карикатурно, иноді-ж автор велить своїм особам розмовляти навмисно, щоб тільки схарактеризувати осередок, до якого вони належать, або й задля того, щоб висловити тенденцію самого автора. Основну ідею Левицького показує вже сам заголовок. Левицький „бажав показати паразитну причепу, що причепилася до українського народнього життя, на лихо остатнього, причепу, що, кажучи словами псалма (119), взятими д. Нечуєм за епіграф,—„за добро, за щиру правду, за молитву тиху в злім серці замишляє лихо“. Взята в широкім розумінню ідея д. Нечуя зовсім вірна—але сього не можна сказати про всі подробиці розвою її в повісті, а особливо про ті пояснення, які наводить автор про уступчивість перед „причепою“ елементів, що вирвалися із народу, як молодий Лемішковський,—а особливо не можна признати вірною ту мораль народолюбцям, яку очевидно бажав висловити д. Нечуй“ [2]). Драгоманов, проаналізувавши широко основну ідею „Причепи“, висловив сподівання, що „етнографичний дилетантизм і запал виключно до ідеї народности у д. Нечуя—річ часова, викликана між иншим і реакцією тим негуманним відносинам до української народности з боку польської аристократії та російських доктринерів,—і що визвіл його від вузької тенденційности поможе розвитися його таланові і зробить із нього одного з великих „малярів рідного побуту“ [3]). Одначе одержавши по написанні цих рядків Правду з уривком „Новий чоловік“ із повісти „Хмари“ Левицького та його казкою „Запорожці“, Драгоманов у примітці висловив побоювання „за літературну будущину автора... Новий чоловік д. Нечуя, на лихо зовсім старий, бо говорить, правда, народолюбні фрази, а робить лише те, що одягається в досить дорогу одежу в народньому стилю, та їсть вишні і залицяється до дівчат. У „Казці“ ж д. Нечуй хапається за дуже балетний спосіб, кажучи свойому героєві, лоцманові на Дніпрових порогах, утонути й бачити під водою зачаровану Січ,—опісля появитися знов на світ у товаристві підводної дівчини й т. и. Що до тенденції—то ся казка—найсамовільніша ідеалізація старої України,—і взагалі найкращі місця тої казки не виявляють нічого нового після Шевченка—ані що до ідей, ані що до образів“ [4]). Очевидно примітка Драгоманова писана після 7 травня 1873 р., себто дати листу до Бучинського, де Драгоманов висловив охоту напасти на Нечуя, а саме за його вислів, що з Радюка „спав космополітизм та великорущина, которою наділя українську молодіж великоруська гимназія,—і що европейська наука открила йому очі“. Драгоманов питав, чи космополітизм це не европейська наука, чи Радюк не взяв її з великоруської гімназії й університету. Чого плутати й инших морочити, роздвоюючи космополітизм і українське народовство [5]). Ця цитата доказує зайвий раз, як живо відбивалися думки і мотиви писань

---

[1]) Там-само, с. 75. [2]) Там-само, с. 80. [3]) Там-само, с. 129. [4]) Там-само, с. 130. [5]) Переписка М. Др. з М. Б., стор. 307. Питання космополітизму й націоналізму зачепає нераз Драгоманов у своїх листах і писаннях. Між иншим порушив він ці питання й у своїй рецензії на повість Левицького „Над Чорним морем“. Може до речи буде тут пригадати, що думав Драгоманов про Левицького після довгої низки дальших його писань. Драгоманов зачисляв Левицького

Драгоманова в його листуванні, тим більше в усній розмові, в данім разі думки про оповідання й повісті Левицького в листуванні й розмовах Драгоманова з галицькими знайомими.

Відзиви Драгоманова про Левицького грішили деякою однобічністю, як на це вказав Іван Франко в своїй оригінально схопленій сильветці Левицького з приводу 35-літнього його ювилею п. н. „Ювилей Івана Левицького (Нечуя)" в Літературно-Науковім Віснику за 1905 р., підкреслюючи, що Левицький „був артистом, творцем живих типів і більше нічим" [1]). Та відкидаючи одну чи другу помилку Драгоманова в його оцінці оповідань і повістів Левицького й піддаванні йому шляху, яким мав-би був він піти, не можна не признати вірною думку Драгоманова про школу для розвитку літературного шляху Левицького з недостачі розумної української літературної критики.

З недостачі розумної критики писань Левицького його літературна творчість була дуже нерівна: побіч кращих писань нерідко були гірші або й цілком негідні пера Левицького. Ця нерівність зокрема вдаряє в пізнішім письменськім дорібку Левицького, для якого він шукав місця по галицьких виданнях: Правді [2]), Зорі [3]), Ділі [4]), Бібліотеці найзнаменитших повістей Діла [5]), тощо. У фейлетонах Діла з 1885 р. в чч. 87—96

до найбільших талантів української словесности, далі до найплодовитіших письменників, але тим самим не хотів казати, щоб талант Левицького був великий. Левицький-бо „не має того таланту, котрий творить яскраві картини й тіни, як природа, часом і не думаючи про їх значення, або навіть маючи зовсім не ті думки, котрі виходять з його малюнків. Невеличкий талант д. Ів. Левицького іменно такий: що потрібує, щоб його підпирала й руководила сміла думка, оперта на широку освіту". Довгочасна праця Левицького показала, що він не мав або не хотів шукати собі такої підпори. До того критика не помогла йому своїми вказівками, вихвалюючи його безоглядно або роблячи йому кумедні закиди. Потреба міцної теоретичної підпори для Левицького була тим більша, що він уганявся за тенденцією, хотячи не тільки малювати громадське життя, але й бути просто вчителем громади. Одначе, приглянувшися ближче писанням Левицького, видко в них велику недостачу навіть літературної освіти, не тільки соціяльно-політичної. Левицький друкував писання просто неможливі для літературно освіченого письменника, напр. „Голодному й опеньки м'ясо", „Навіжена" та инші. „Навіть в ліпших його творах попадаються епізоди, а надто розмови, достойні балагана або суздальського малюнка, а не сучасного романа. Психологичні заходи малюнків д. Ів. Левицького часто грубі до крайности. До того думки про філософські й політичні справи в д. Левицького й його любимих героїв або темні або до чудного невірні". Найбільше подібних хиб є в тих писаннях Левицького, в котрих він провадить якусь тенденцію, малюючи найосвіченіші шари громадянства на Україні. (Народ, 1891, Львів, с. 302).

[1]) Літературно-Науковий Вістник, т. XXIX, с. 38

[2]) На сторінках Правди появилися далі такі оповідання й повісті Левицького: „Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти" у 23 ч. за 1875 р., „Микола Джеря" в I т. за 1878 р., „Кайдашева сем'я" в чч. 3—12 за 1879 р., „Пропащі" у відтинку за 1888 р., „Афонський пройдисвіт" у I—III зошитах за 1890 р. Крім того в Правді друкувалася низка його здебільшого неблискучих етнографічних, історичних і теоретично-естетичних літературних розвідок (напр. „Сьогочасне літературне прямовання" в II т. Правди за 1878 р. й доповненні за 1884 р.).

[3]) В Зорі друкувалися між иншим: „В концерті" в чч. 11—2 за 1887 р., повість із життя українського духівництва 20-их років XIX віку „Старосвітські батюшки і матушки" в чч. 1—24 за 1888 р., „Над Чорним морем" у чч. 5—21 за 1890 р., „Навіжена" в чч. 1—4 й 6—10 за 1891 р., „Поміж ворогами" в чч. 7—21 за 1893 р., „Не той став" у чч. 11—20 за 1896 р.

[4]) В Ділі за 1891 р. й окремо надрукував Левицький під псевдонімом Баштовий розвідку „Українство на літературних позвах з Московщиною" з курйозним поглядом про китайську літературу як ідеал чисто-національної літератури. До найраніших статтів Левицького, друкованих у Ділі, належить допис „З Кишинева (українська трупа М. Старицького і Кропивницького)" в ч. 141 за 1884 р. Автограф із датою 3 грудня 1884 р. (з дopискою: „Я пренумеровав „Зору", одначе й досі не дістав ні одного номера. Чи висилають йийі міні?") зберігся в архіві Белея, як і автограф речи, друкованої в чч. 3—5 Діла за 1886 р.: „Дрегочин та Остріг. Померші українські городи. Замітки з дороги".

[5]) Ця Бібліотека передрукувала „Причепу" (1889), „Хмари" (1890), „Миколу Джерю" (1892) і видала історичну повість Левицького „Гетьман Іван Виговський" (1899).

надрукував Левицький п. н. „У Карпатах“ свої мистецькі картини подорожи по цих горах.

Зв'язками, пороблениими в часі подорожів до Галичини[1]), друкуванням писань у галицьких виданнях і літературним авторитетом Левицького й викликане його листування з Галичанами. В „Матеріялах до історії українського письменства XIX в.“, друкованих у львівськім Житті й Мистецтві за 1920 р., подав я в низці листів Івана Левицького п. н. „З листування Івана Левицького з Олександром Кониським і Омеляном Огоновським“ також два листи до останнього Галичанина, с. 67-69). Друковані нижче 36 листів Івана Левицького до Галичан, що переховуються в Бібліотеці Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, походять із чотирьох джерел: архіву довголітнього редактора Діла Івана Белея (I, VI—XVI, XIX, XXXIII—XXXIV), з архіву редактора Зорі Володимира Лукича-Левицького (XVII—XVIII, XX—XXIII, XXV—XXI), з архіву Івана Франка (II—IV (235), V (216), XXXV (236), XXXVI (414), нарешті з архіву Наталі Кобринської (XXIV, XXX—XXXII). Адресовані ці листи Левицького ось до кого: лист I правдоподібно до управи ставропигійської друкарні, лист IV до Володимира Барвінського, листи II—III, VI—XVI, XIX, XXXIII, XXXIV до Івана Белея або редакції Діла, листи V і XXXV до Івана Франка, листи XVII—XVIII, XX—XXIII і XXV—XXIX до Володимира Левицького, листи XXIV й XXX—XXXIII до Наталі Кобринської і нарешті лист XXXVI до невідомої особи. Торкаються ці листи ріжних справ, напр. поправок, які Левицький робив у своїх повістях (напр. у „Причепі“ в порівнянні зі львівським виданням з 1872 р., в „Хмарах“ у порівнянні з київським виданням з 1874 р.), друкування нових писань, їх генези тощо, все разом незайвий, хочби з огляду на скупість вісток про Левицького, матеріял до будучої монографії про нього взагалі й малюнку його зносин із Галичанами зокрема. Для повноти останнього треба пождати дальших листів Левицького до Галичан і спогадів останніх про нього.

На кінці оцих рядків зазначу, що автограф перших шістьох розділів „Причепи“ Левицького з редакційними поправками Панька Куліша зберігається в архіві товариства Просвіта у Львові, а автограф автобіографії Івана Левицького, надрукованої в Світі за 1881 р. (с. 125—7 і 154—6)—в архіві Франка, рк. 116, у Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка. Останній автограф, шість листків 4^{0}, це форма листа, затитулованого „Високоповажний Добродію“ з підписом „Щиро шануючий Вас Іван Левицький“ і з датою „1881 року 9 іюня Кишинев“. Очевидно автобіографія адресована до Івана Белея, технічного редактора Світу.

I. 1873 року 14-го январ.

Високоповажний Добродію!

Як-раз буде тому місяць уже, як я послав Вам 300 рублів серебр. через шановного Пана К. Сушкевича, на його имъя и просив його написати просто до мене, скільки ще слідує Вам заплатити. Бо я памъятаю, що Вам слідовало триста рублів с чимсь. Вже пройшло доволі часу, а я й досі не маю од його звістки. Тим то я пишу до Вас, щоб Ви були такі ласкаві, потрудились самі написати до мене просто на мое имъя,

[1]) У Львові був Левицький між иншим у серпні 1884 р. У чч. 89—90 Діла 1884 р. з 16 серпня є з цього приводу така новинка: „Проф. Іван Левицький (Нечуй) при повороті своїм з Щавниці загостив на 2 дні до Львова. Щавницькі води послужили нашому писателеві, скріпили його здоровле, котрим всі ми мусимо дорожити. Взвтра виїздить п. Левицький на Чернівці і Яси до Кишинева, куди його зовуть учительські обовязки“.

скільки Вам ще слідує, и я зараз таки пошлю Вам гроші. Росписку потрудитесь віддати п. К. Сушкевичові.

Жду од Вас звістки, як найскоріше. Міні пишіть під таким адресом. Въ г. Сѣдлецъ (Царс. Польск.) Его Высокоблагородію Ивану Семеновичу г. Левицкому, учителю Сѣдлецкой Гимназіи на Варшавской улицѣ. Маю честь бути Вашим покірним слугою *Иванъ Левицкій.*

Г. Сѣдлецъ.

II. 1881 року 25 марця. Шановний Добродію!

С Кийіва дають міні знати, що Ви, шановний Добродію, бажаете, щоб я передав Вам свою життепись. По проханню одного мого кийівського приятеля, я послав дві коротенькі свої біографіі: одну, написану поукраїнський, а другу — поруський для якогось петербуржця. Не знаю, де ділись ті біографіі. Я тепер працюю над повістю „Старі батюшки та матушки", а як незабаром скінчу, то напишу і перешлю Вам у Львів. Перекажіть, будьте ласкаві, моім знакомим у Львові, що Шпановський вже скінчив мій бюст і швидко пошле у Львів через Кийів. Посилаю Вам свою фотографічну карточку і бажаю мати й Вашу ради знакомства і Вашоі праці коло роспросторювання нашоі літератури.

У вчорашньому № Новороссійського Телеграфа (в Одессі) зъявилась звістка, що въ українських школах буде заведений українській преподавательський язик. Даруй, Боже!

Кишинев. Щиро шаноючий Вас *Ив. Левіцькій.*

III. 1881 року 11 червня.

Шановний Добродію.

Просив мене пан Шухевич передати йому мій бюст, але писав він не просто до мене, а через киян, а міні не дали с Київа його адреса. Я, знаючи Ваш адрес, беру на себе сміливість послати бюст на Ваш адрес і посилаю квітанцію. Скажіть, будьте ласкаві, панові Шухевичові, що бюст у нас в Кишиневі послали в Волочиск і він оплачений тільки до Волочиска. Як не прийде до Вас бюст у Львів, то нехай п. Шухевич пішле якого жидка у Волочиск і візьме його. Посилаю Вам у другому листі свою автобіографію. Напишіть міні, чи цілий дійшов бюст?.

Шануючий Вас *Ів. Левіцький.*

IV. Високоповажний Добродію!

Спасибі Вам, Добродію, що Ви подали звістку про свої справи. Ви пишите, що ми певно довідались про все з газет, але в тутешніх газетах про Ваші діла нема нічого: або ніхто не пише про Ваші справи, або наші газети мало интересуються ними. Міні здається що останнє буде правдивійше. Я вже писав до Вас, Добродію, та не знаю, чи доходять моі листи до Вас, чи може де спиняються по дорозі.

В мене вже є повість, така завбілшки, як Кайдашева сімъя, але ще й досі не переписана. Мій переписчик заслаб, а другого тут дуже трудно знайти. Як одужає переписчик, то[1]) повість буде готова, мабуть, ик Великодню, ніяк не ранше.

Є ще в мене географічна статья на 14 листів під загаловком: „Од Київа до Одеса". Вона вже переписана і одіслана до Київа, але до сього часу не маю звістки с Київа, чи дістали йіі с пошти, чи ні.

Ви пишете міні про повість Куліша, Михайло Чернишенко. Сказати

[1]) В рукоп. до.

правду, я йіі не то що не читав, але й не бачив. Це дуже давня річ. „Михайло Чернишенко“ став тепер бібліографичною давниною.

В „Филологических Записках“ за 1879 р. книжк. IV—V появилась статя М. А. Тулова „О малорусскомъ правописаніи“. Він доказує що фонетична наша правопись не доведена до кінця і рекомендує викинути мъякі голосні і натомісць вставити іоту. Він напечатав кілька байок Глібова в кінці статі своєю проектованою правописсю. Ось приклад його правописі:

Деревце.

Ішоў Панас із города до дому
З сокироју ј мішком.
Вертат'ся довелос' самому,
Прямуючи ліском.
Іде Панас, не розгльадаје,
Міркујучи про шчос'.
Міркује тој, хто нужду знаје,
Аж чује, кличе хтос'.
„Гоў, дяд'ку!“ хтос' гукнуў близен'ко.
Оглянуўся. „А хто там“, каже, „де?“
„Се ја“, озвалося тихен'ко Деревце молоде,
„Јак ўгляділо ја вас, так аж зраділо“.
— „А шчо тобі?“ пита Панас.
— „Је діл'це дядечку до вас“.

З цього прикладу можете довідатись про його правопись.

В тій таки книжці є статя А. И. Анастасієва про таку саму проектовану правопись для великоруського язика, в котрій він говорить, що кирилиця зовсім не одповідає фонетиці великоруського язика. Він перекладає, для прикладу, новою фонетичною правописсю вірші Лермонтова [1]).

1880 р. 4 янв. Щиро шануючий Вас *І. Левіцький.*

V. 1884 року 24 липця.

Високоповажний Добродію!

Прочитав я Зорю за два роки і Вашу повість „Захар Беркут“. Зоря шановний журнальчик, ні чим не гірше великоруських маленьких журнальчиків. Видно, що у Вас йе бельлетристи й лірики, йе й люде вчені. Щасти Вам Боже! Конечне міні найліпше сподобалась Ваша повість „Захар Беркут“. Повість дуже хороша. Характери обох Беркутів, Вовка Тугара і його дочки видержані дуже добре с початку до кінця повісті. Епоха обхарактеризована правдиво й згодно з историєю. Це самий смутний період в нашій історіі, именно період перехода землі з рук громад чи кол в руки аристократіі.

Що Тугар Вовк обписаний у Вас, як зрадник народові, і це правдиво, бо не тільки наша, але й инча аристократія обірала скрізь кметів, однімала землю і потім перша зраджувала отчині й народові: переходила в ту віру та національність, котрої державась зверхня власть. Так було у нас, в Чехів, в Болгар, Сербів, Египтян... Природа в Карпатах обмальована в повісті чудово. Хто не любить природи, тому буде байдуже про ці описи природи, але я люблю природу і дуже тішився цими картинами. Шкода тільки, що Ви написали на епіграфі, що дієві особи видумани, а не историчні. Це дуже ослаблює иллюзію читальника. Талант Ваш міцний, і він ще далі більше розівъетця. Повість читаетця з великою охотою і пріемностю, не вважаючи на гірські одміни в мові, котрі швидко перемогаеш і втягуесся в повість і в йійі зміст.

Щасти Вам Боже! Після Вас найдужчий талант Сапогівського, та шкода, що він рано помер. У пана Масляка йе талант безперечно. Його ліричні піеси, як напр. „До Орлів“ були б красою і в більших журналах великоруських...

Тут на водах познакомився зо мною Білорус, директор прогимназіі з Бохніі, москвофіл, здаетця, бо сотрудничае в Слові. Приіхало ще кільки

[1]) З огляду на те, що хто цікавий, той найде вказаний зразок у „Филологических Записках“, він ось тут пропускається. *М. В.*

наших батюшок зі Львова та Перемишля. Решта—самі за себе жиди та поляки. З Россіі нас два: один великорос, а один я з Малороссіі. Та й годі. Німців також нема.

Писав до мене Д. Танячкевич. Хоче приіхати до Львова про щось поговорити зо мною. Я забув написати, в котрій гостиниці я стану в Львові. Він певно зайде до Вас, то скажіть йому, будьте ласкаві, що я буду в англійській, або в Викторіі, де був Коніський.

Вода міні помогла і с початку дуже добре, хоч ослабила трохи, але тепер нічого. Обписую трохи Карпати. Був в наших малоруських селах: в Шляхтовій, Явірках. Тут за горою вже наші села в Венгріі і починаються словацкі села.

Прощайте! Бувайте здорові! Щиро шануючий Вас *Ив. Левіцький.*

Щавниця.

VI. 1885 року 17 червця. Високоповажний Добродію!

Виізджаючи зі Львова, я передав в Редакцію „Діла“ 1 гульден через п. Масляка, щоб Редакція висилала міні цей місяць газету. До сего часу я не дістаю газети: догадуюсь, що п. Масляк забув передати Вам гроші та мое прохання. Будьте ласкаві візьміть гроші та висилайте міні „Діло“ місяць од 10-го червця до 10 липця, бо я після 15 липця виіду з Щавниці.

Ще маю интерес до Вас: перекажіть, будьте ласкаві, п. Романчукові, щоб дізнався, у кого зістались гроші, зібрані за „Причепу“ після смерти п. Сушкевича. Отець Омелян казав міні, що про діла покійника більше всіх повинен знати п. Романчук. Вертаючись через Львів, треба б міні забрати гроші. Я наскочив у Щавниці на страшенну негоду та холод: три дні було 7^{0} тепла. Тепер якось стало краще й тепліше.

Бувайте здорові!

Передайте мій поклін Вашим гостям. Щиро шануючий Вас *Ив. Левіцький.*

Щавниця.

VII. 1885 року 27 дек. Кіевъ. Високоповажний Добродію!

Пише до мене Заволока, що вже скінчив повість: Свої й чужі, і швидко пошле міні, а я передамъ йіі незабаром Вам. Ще просить мене, щоб я написав Вам, щобъ не друковали назвища мист цілим словом, а тільки початковими буквами і щоб викинули посвячіння міні згаданоі вище повісти. Номерів „Джугура“ він не дістав; може Ви забулись послати єму. Коли забулись, то пошліть будьте ласкави М. Грушевському, в І-ю Тифлискую гимназію; а коли будуть напечатані и инчі оповідання, то й ті пошліть. (Здаетця, ще Вы йіх не печатали). Чи дистали Ви рукопис „Старих батюшок“? Я просив Лебединцева переслати йіх і він обіцяв таки заразъ переслати. Вибачайте, що я не виписую Діла, бо, дасть Біг, за що; ще й досі не получаю пенсіі: міні викинули 7 літ служби в Польщі і дали тільки третину пенсії, себ-то 200 кар., на що трудно жити. Я подав прошення министрові і досі не маю одповіді. Є надія, що дадуть дви третини. Я тепер в Киіві і все трохи хорую на живіт та на ревматизм. В Киіві міні холодно, бо я одвик од таких холодних зім, живучи в Басарабіі. Мій теперішний адрес: Большая Подвальная улица, дом Спарро, № 31. Але мій адрес уже записали на почті, спасибі йій. Нового в нас нічого. Въ Херсоні вийде збірник „Степ“, але по український буде тилько беллетристика, а научні статті будуть порусский, бо цензура инакше не пропускае. Прощайте. Бувайте здорові! Щиро шануючий Вас *Ив. Левіцький.*

P. S. На що Ви пишете в „Ділі“ б о л г а р е? Треба писати по народнему:

болгары, циганы, міщани, селяни. Нашъ генерал-губернаторъ розрішивъ Лысенкові въ Киві для сцени: Різдвяну ніч та Утоплену, але місцевими оперними силами не можна йіх тут поставити на сцені.

VIII. Пані Белей! Будьте ласкаві, передайте „Свої й чужі“ въ редакцію Зорі, бо воно для „Дѣла“ дуже велике.

„На Південній Україні“, як хочете, виддайте[1]) до Зорі, але це, як схочете. А другу половину, котру я пишу, треба виддати до Зорі, бо це буде і для Украіни[2]) трохи цікаве і це есть оповідання. *Нечуй.*

IX. 1886 р. 2 января. Київ.

Високоповажний Добродію Пане Белею!

Я недавно писав до Вас лист та не знаю, чи дійшов він до Вас: про те, щоб в Повістях Заволоки печатати назвиска міст початковими буквами і викинути посвячіння міні та переслати ему в Тифлис в 1-ю гімназію надруковані его твори по адрессу: Михаілу Сергѣевичу Грушевскому.

Тепер маю до Вас другий интерес, дуже спішний; знайшовся видавець моіх повістей, багатенький пан. Хоче він видавати другим виданя(м) мої твори, Унію, Марусю Богуславку, На Кожумякахъ, Дви Московки, Рибалку Панаса Крутя, Бабу Параску та Палажку, Приятелів, що вже розійшлися. Але ему найбільше сподобалися[3]) Старі батюшки та матушки. Він просить, щоб Ви як найскоріше зволили переписати рукопись і зараз переслати міні. Посадить десять або й більше переписчиків і скажіть йім переписати рукопись, звісно, нашою официальною правописсю: зъ ъ на кінці, зъ ы та и (ходыты, винъ). Як перепишуть, то заразъ такы заш(и)йте въ полотно та й пришліть міні: на Большую Подвальную улыцю, домъ Спарро № 31. Це зробіть за який там тиждень, бо він дуже цего хоче і дае зараз гроші на видання.

П. Лебединцев видае одбитокъ Старосвѣтскихъ батюшок окремною книжкою, котра, одначе, коштуе недешево—2 р. 40 к.!!! Вся йій ціна 1 р.

Будьте ласкаві, після переписки, пришліть мені рахунок, що куштуватиме переписка. А гроші я зараз вишлю.

Бувайте здорові! Щиро шануючий Вас *Іван Левіцький-Нечуй.*

X. 1886 р. 9 марця.

Високоповажний Пане Добродію!

Ваш лист, спасибі Вам, я дістав оце недавно. Спасибі, що Ви потурбовались переписати „Батюшки“. Але не посилайте йіх, бо вони як бувае, мусять попасти в цензуру, а потім аж до мене, хоч вони вже й надруковані в Кіев. Старині, бо це такий порядок. Діло загаетця. Як буде йіхати ваш львівський жених, то нехай привезе. Од цензора, которому я подав 10 своіх повістей, не дістав ще ні одноі. Заволока прислав міні другу частку своеі повісті, котру я й передам Вам разом з рукописом обписання Миколаева, лиманів та Одеса. Цю рукопись я знайшов недавно, але печатати варто тільки половину, а в другій половині обписуються географично деякі наші великі містечка—це річ нецікава.

Чом Ви не печатаете оповідань Заволоки? Шкода!

Прощайте, бувайте здорові! Міні було таки добренько на здоровъі, а це вчора знов занепав на живіт. Не викручусь од біди та й годі!

Шануючий Вас щиро *Ив. Левиц.*

Київ.

---

[1]) В рукоп. виддайте. [2]) В друк. Украіні. [3]) В рукоп. сподобадилися.

XI. 1886 року 11-го мая. Високоповажний Добродію!

Спасибі Вам за „Старихъ батюшокъ та матушокъ“. Оце перечитую йіх потрохи та виправляю дещо. Для однаковости вашого й нашого видання прошу Вас зробити ось які невелички зміни в рукописі: Напишіть заголовок так: „Старосвіцьки батюшки та матушки. Біографычна повість Івана Левіцького“ бо це ціла біографія двохъ родынъ.

На стр. 61, та 62, себ-то, як разъ на половині повісті, тамъ де Олеся зъ офицерами прокатуеться въ лісі, дивіться обписаня ліса, вкритого иніемъ. Я його вкоротивъ і будьте ласкаві, позамазуйте отсі фрази, що я виписую, бо вони повторення: (Починается це обписування так: Дорога йшла понадъ Россю по Косогору и т. д.).

Замажте оці слова й фразы: стиною... то (брязкали)... то шелестілы... Здавалось, нібы мертва прырода прокинулась и черезъ сонъ обизвалась чудными дрібними голосами. выйіхавъ на лугъ... то круглі, густоверхи, то высокі, неначе общипані... підняли йіхъ въ гору... Кожна гілька була похожа на гусяче піря, стяте зверху ножныцями. Карякуваті.

Пазурі (на птичихъ ногахъ)... Крышталеве матове... Всі дубы булы нібы обтикані постинанимъ зверху роскішнимъ пірямъ... блискучими искрами. Здавалось ніби на лузі були поставляні велитенські срібні канделябри на чорній підставі... ліса, обступили... Оцю фразу: Роскішні пучки тонкого гілля... вычеркніть до словъ: Дорога вилася въ середыну ліса. Замажте слова: дорогого брюсельского кружева та біліхъ шовковыхъ стрічокъ. Чимъ дали в ліс, картина ставала ще роскішніша... ніби білі гірлянды стрічокъ, стрічкы высіли рівними пасмами до самого снігу, то спадалы жмутами, то висілы букетами, цілими снопамы, полотнищимы.

Одна довга гірлянда прикрывала другу неначе зумисне повішена людськими руками.

Далі одъ словъ: Стрічкы вже булы важкі... ажъ до словъ: ліс стоявъ, як молода під вінцемъ въ дорогому убранні... це все замажте.

Далі трошки шукайте і зачерк(н)іть фрази: дивнимъ, як чарівнича фантазія природы. То бувъ тихий, дывный фантастичный сонъ заснувшоі натуры... котрыхъ трудно знайты на світі... Рядъ вороныхъ коней бувъ похожій на темну гірлянду на дорогій білій тканці... але самі голосні мелодйі не приставали до такоі граціозноі краси ліса. Вони були грубі въ рівні съ тіею фантастичною легкою красою. До неі приставала одна тиша.

...та зверху біліли ніби хмары, що спустились на ліс і вкрыли високи старі круглі верхи стовбурівъ...

...Въ лісі ніби світало і розвиднювалось.

...Недавно випавший легкій сніг лежавъ купами на сухому листі старого верхівъя дубів... И сніг, иній не пускавъ ні одноі краплі місячного проміння.

...злегка синюватый, неначе він лывся черезъ тоненькый лідъ. Видно було кожный сучок, выдно було кору на дереві, купы снігу на верховы, маса инію блищала зверху, світилася наскрізь...

Якась незвичайна фантастична жизнь була розлита въ лісі...

Цілий уступъ од слова: „По одинъ бікъ дорогы пішлы до берега Росі узькі долини... і кінчая словами... Це бувъ другий чарівничий сонъ котрый снывся заснувшій природі—все це замажте.

Замажте далі: марево місяця на долынці і блыснуло як сонце, вода в Росі тихо загула, заспівала якісь дивниі пісні...

Замажте оце все, прошу Вас, непремінно! Мое здоровъя трохи ліпше. Живіт такъ поправляеться од молока, що не знаю, чи й пити воды. Пишу „На Полуденній Украіні“, але не повість, а маленьку иллюстрацію зъ людей тамошніх до путешествія. Щиро шануючий Вас *Ив. Левицький.*

Кіивъ.

XII. 1889 року 12 марця.

Высокоповажный Добродію!

Спасибі Вам за память про мене. Причепу печатайте, и я сподіваюсь, що напечатаете безъ зміни язика, як Ви печатали й попереду мої писання. Повість треба подекуди вкоротити ось як: Викиньте епиграфъ—псальму СХХ. Перве слово—В восени—печатайте: Въ осены.

На стр. 142. викиньте оце: Може воно тим, що я люблю матушку... до слов—моя матушка, яко лоза...

На стр. 147. Выкиньте, починаючы съ слив: Моя друга дочка десь захопила зо-двое пол. слівъ до кинця видилу—це бъ то до слив: Та наши Ляшки, промовивъ о. Моисей.

На стр. 148. выкиньте оце: Мій Хоцинський годить, говорив дали о. Федиръ до кинця—до слив—И справді чудна та Польща...

На стр. 153. выкинуты оце: Наші ченці началники... до слив: Випъемо, о. Мойсей, як ми колись випивали, як стояли (на кватирі—прибавте) в Качуренка...

На стр. 159. выкиньте оце: и зараз виминяв його в того пана за якусь чудернацьку собаку. Поприїзджають... аж до сливъ: Одного дражнили Середою, другого—Суходолею.

На стр. 164.—Усі всміхнулись—печатати: осьміхнулись.

На стр. 166. выкынуть починаючи од: Ну! крикнув Хоцінський [1]) з гнівом, давайте ж волю мужикам... аж до слив: Подали чаю (чай—напечатайте).

На стр. 169. выкынути слова: с чужим племъямъ.

На стр. 170. выкинути, починаючи од слив: Та всі дочки в матір, та всі хороші... аж до слив: Сама Галя повна й здорова.

На 171 стр. Замісць: губи усьміхаючі—осьміхаючі.

На стр. 174. выкинуты: Пан здаеться нашому, сільському чоловікові... до слив: О. Хведор кивнув бабі.

На 174. викинуты:—Не йдіть, серце, Ганю, до слив: Тижнів зо три зоставалося...

На 187—выкынуть од слів: Ніхто не повіривъ—до сливъ: Музыки вдарили...

На стр. 209. выкинуты: Минулися ті часи, коли було дуже добре служити економам... до слив: Пан Хоцінський частенько приїзджав в гості...

На стр. 212. выкинуты одъ слив: Хоцінський досягав до своеі цілі, розмальовуючи... до кінця, себъ-то до слив: Хоцінський своім підмальованим оповиданням...

На 223. замісць—поки жывъ... поки живу...

На стр. 257: замісць пройдохи—треба печатати пройдисьвіти.

На 230 стр. прыбавыть: кричучи—але кричучи: ох! ай!

На стр. 258. выкинуты: Хто не пізнав би тут потомків старого Запорожжя... до кінця: до слив: Хто с Киіян не памъятае часу перед Севастополь(сь)кою войною.

На стр. 261. замісць: поки його охоти й сили: напечатати: поки його охоти й волн.

На 291. замісць: трохи вітреною дівчиною, треба печатати трохи вітрогонкою.

На стр. 293. выкинути: Поляки люблять, щоб коло их прислуга—до кінця—до слив: Люцина сіла коло самовара...

На стр. 296. викинуть: Вже зъ одніею идеею ляха... до кінця—до слив: Нам зосталась одна надія.

---

1) В рук. Хохінський.

На стр. 302. замісць: чорними віками треба печататы: чорними віями та віками...

На стр. 313. выкинуть: Украінець то чоловік добрий... до слів: Мужикъ—то гадюка...

На стр. 334. викинуты: Жартуешь ты Якимцю, коли звеш себе москалем... ажъ до слив:—Поцілуй же мене, Зосю, (и далі викинуть слова: за те, що я тебе слухаю).

На стр. 339. викинуты: Вона побачила, що незможе... до слив: Настала весна.

На стр. 340. выкинути: Вперве серед веселого тлуму городян... до кінця—до слів: Царський київський сад.

На стр. 357. викинути: Раз Лемішка привіз із сусіднього села наймичку... аж до слив: Надходив день Зосиних именин...

На стр. 393. викинуты: Вже задзвонили в соборі на „Достойно"—до слив: Саме тоді рознісся по хатах смутний голосъ похоронних.

На стр. 402. викинуть: Изза стола встали. Наймички миють голови... до кінця—до слив: Все те передумала Улита.

На стр. 402 выкинуты: Вже смеркалось, вже заходив вечір... до слив: Почався вечір. Наймички почали...

На стр. 414. выкинуть: Попроганяли наймичок и наймитів... до кінця—до слив:—Знаешъ, яка міні думка прийшла...

На стр. 415. викинуть Надъ сею оселею ніби літае якийсь дух... до слив: Йідь, Якиме, до Киіва...

На стр. 434. выкинуты въ фрази: нибы пожоване слово виплюнувъ: викинуты слово: виплюнувъ.

На стр. 456. викинути: Ще й попереду, забагативши и запанівши... до кінця: до слив: А що скажуть гості, пани, поляки...

На стр. 463. викинуть: Він зістався въ далеких хатахъ и на злість... до кінця: до слив: А тим часом природа робила свое діло.

На стр. 466. Замісць слова: застройками—печатать—будинками. Далі викинути одъ слів: Після небагатого й невеликого хазяйства... до слив: И теперъ вона повела... Далі знов викинути: Вони своими руками збірали... до слив: Саме тоді Ясь водив...

На стр. 469. Замісць: перелетіла через його голову—печатать: Кризь його голову.

На стр. 519. Замісць: Вси вони, шуткуючы—печатать: Всі вони, жартуючи...

На стр. 540. выкинути одъ слова: Вона там въ раю... до слив: Серединський витребувавъ до себе сина.

Замісць: о. Хведор, печатати: о. Федір...

P. S. Не получив я 2-го № Зори за цей рік. Перекажіть, щоб прислали... и за той рік 6-го №-ра. Чи йе в редакціи Зорі зо три примірники Зорі? Треба виписати моім знаемим (За 1888 рік).

Коли можна, то окрім числа примірників для пренумерантів „Дѣла" напечатайте зайвих прим. сотню-другу, бо въ насъ нема надіи на видання...

Бувайте здорові! Мій поклін знаемим.

Київ. Щиро шан. Вас *И. Левіцький.*

Зверху напечатати: Друге видання. Мій адресъ: Ново-Елисаветинская у. дом Сегета, № 19.

XIII. 1890 року 11 января.

Шановний Добродію!

Добре оце Ви задумали, що маете печататы „Хмары“, бо въ нас воны розійшлысь, а на нове выдання нема надіі... Будьте ласкаві, прышліть на мое имення 1 экз. Причепи. Може вона пройде черезъ цензуру, і я думаю печатати іи у нас.

Хмари печатайте зъ оцими поправками:

На стр. 5-й. выкынуть оце: Молодихъ тулякивъ незвычайно вразыла краса Киіва... до слов: Тульські семинарысти пішли прямо на перед...

На стр. 6. выкынуть (в кінці стр.) Лежачи лицемъ до стіни, він плакав... (до кинця) до слов: Воздвиженського натура була груба, (дыка—выкыньте) й дуже деспотична.

На стр. 7. выкынуты: Часомъ вони любили не розбірати своеі й чужоі... до слов: Студенти того часу дуже пылы.

На стр. 8. выкинути: Лапландець виліз, до слив: Воздвиженський приіхав до Киіва.

На стр. 9. викинути слова: і небо там синіше, і гаі зеленіші.

Потім викинути фразу цілу: Єго кучері на кінцяхъ... (до точки), якъ шовкъ. Викинуть далі фразу: Він, здаеться ніколи не кліпав очима, неначе віка поприростували кругомъ его очей.

Далі: в фразі: Він ступавъ кожною ногою—викиньте кожною ногою.

На стр. 10-й. выкиньте: Єго хода була нерівна—до слов—Его кругла голова...

Далі выкынуть: Великі сірі очі... до точки—до слов: Коротке лице.

Далі викинуть: А Воздвиженський, перехрестившись передъ обідомъ... до кінця—до слів: І пішла потімъ студенська жизнь печатайте: І пішло... життя...

Стр. 11... лехко—печатати—легко.

На 12 стр. замісць: з тюрмы безъ одежі, безъ нічого, печататы: зъ тюрмы безъ копійки, безъ нічого.

На 13 стр. вык нуть: Він звав Воздвиженського [ввічі туляком—подляко(м)... до кінця—до словъ: Тиха ніч.

На 15 стр. замісць—грудима—печатать—грудьмы.

На 17 замісць—співочу—співучу жінку.

На 18 замісць—на плечіх крила—на плечах крила.

На 20 стр. выкинуть: Вона була більше похожа на хижку... [ажъ до словъ на стр. 21-й Сухобрус умів малювати.

Въ III-й главі на стр. 40 вставте „Екзаменъ“ напечатаний в давній „Правді“, після слів: Репутація про його пішла все вгору та вгору.

На 45 стр. замісць—подляк-туляк, напишіть... капосний.

Далі буду перечитувати повість і може ще що знайду викинути.—А тимъ часом поправте ось що:

На стр. 154-й після слів... бо на столі валялося кілька книжечок для нар. і народ. шкилъ—вставте: Въ той часъ въ Киіві завели „воскресни“ чи недільні школи. Радюкъ ходивъ въ ті школи читати лекціи украінськоі історіі.

На стр. 256-й. писля слив: я буду іі забавляти тимъ часомъ франц. романами... припишіть—колы вже вона набралась до ихъ великого смаку...

На стр. 257. замісць: доставъ звісний французький романъ „Грап Монте-Кристо... напечатайте: доставъ одинъ французький романъ.

Далі там же викиньте фразу: Его рука сама простяглася до тієї книжки... до слов: Він угадав, хто приніс той романъ.

На стр. 236 замісць слова: Макусі печ. Высокій.

Виділ про Радюка печатайте по „Новому чоловікові", бо цензура його вкоротила.

На кінці повісті останні стрічки викіньте одъ слов.—Одъ переляку— і напечатайте оце:—після слів: Его збудили... кровъ кынулась ему въ голову, его душило въ грудяхъ, душило коло серця. Винъ насилу одійшовъ и опамятався.

Чудний и страшний сонъ! думав Дашковичъ: це не сонъ, а мои стревожени думы заворушылись... Каламутне вдорове море залывае Украіну, и вона завалюеться въ его... Я й самъ не счувся, якъ тонувъ у тому мори и... втопивъ свою Ольгу и усихъ своихъ дитей: одбывъ ихъ одъ свого народа, не передавъ навыть имъ ридного языка, не передавъ имъ симпатій до ридного краю, до свого народа. Я заблудився въ дорози мыслямы и своихъ дитей завивъ въ якись нетри та пущи...

Одъ переляку, одъ тревогы старий нервный Дашковичъ заслабъ и мусивъ пролежаты килька день въ Сегединцяхъ, а потимъ вернувся додому въ Кыивъ.

Корреспонденція в „Дѣло".

Минуло 50 рокивъ писля смерты Ивана Котляревского и теперъ кожный мае право выдавати його творы. Його цинни й талановити твори въ мынувшому роци выдалы чотыри книгари. Въ Петербурзи Суворинъ выдавъ уси творы Котляревского въ своій „Дешевой библіотекѣ" на простенькому папери и по цини справди дешевій. Енеида коштуе 20 к. Наталка-Полтавка 7 к. и Москаль-Чаривныкъ 7 к. Въ Москви выйшло краще але й дорожче выдання въ одній кныжци на чыстенькому гарненькому папери и коштуе 1 р. Въ Киіві выдавъ уси творы Котляревского книгарь Б. Корейво. Це выдання зроблено по звисному выданню Катранова съ переднимъ його словомъ про Котляревського. Це найкраще выдання мижъ усими. Книгарь Гомолинський выдавъ тильки Наталку-Полтавку та Москаля-Чаривныка окремними книжечкамы. Похаплывисть книгаривъ въ виданни показуе, що творы Котляревського через свою циннисть сподиваються великого росходу въ публичности.

Киівъ. Щиро шануючий Вас *Иванъ Нечуй.*

Р. S. Чи дістала „Зоря" мою повість „Надъ Чорнымъ моремъ", выслану поштою? Чы дістав п. Шухевичъ два оповідання для Д(з)воника пидписані: Г. Чулай і подані мною черезъ одного пана?

Не знаю адреса Редакціі Дѣла. Мій адрес: Ново-Елисаветинская улыц. домъ Сегета № 19.

XIV. 1890 р. 9 февр.

Високоповажний Добродію!.

Подаю вам тим-часом звістку, які зміни в „Хмарах" робити далі.

В III. гл. на ст. 40. За теж—За те жъ.

На 41 стр. з Дашковичом іще одним студентом.—печатать і щезъ одним студентом.

На 43 стр. І лице було бліде—Її лице. Шептала. Воздвиженському... Шенотіла. з батьком о приданном—печатайте—про приданне.

44. ст. Одна степанида.. Степанида.

45. прибіг на квартиру—кватиру. Вмісто—подляк-туляк—капосний тулякъ.

47. ст. то і застромить гільку—то й застромить... Непопоштували—не попоштували.

48. сходнего в іх зрості—східнего... словом третего віку якогось св. отця церкви. Печатайте: словомъ якогось св. отця церкви третого віка.

49. стр.—жіноцькі голоса—голосы на. На противнім боці новий дом—на прот. боці улыці.

З гори й з низу—згоры й знызу.

50. моршок—зморшок.

51. Але не зміняючи. (просто) Не зміняючи.

53. Він зібрав писання—Дашкевичь зібрав.

54. На даремне—надаремне.

55. му—йому. Незнае—не знае.

56. до долу—додолу... у гору—угору

59. мусів одступити.. оступитись. (на кінці) постерегти жінський—жіночий.

60. увісні—у сні.. ныжчі ноты—низчі..

61. кухаркою—куховаркою;

книжки, поодкрывані—розгорнуті.. чопоруха—чепоруха.

63. (вкінці) все одступався—оступався

64. рожовымы—рожевими.

66. всі свої покупки—закупки.

67. Нехочу—не хочу... быстро—швидко.

70. бризнула блясном—блыском. але чувши—але почувши

— До сього часу—до сего часу

71. Марта обо всім догадалась—про все

72. упарта—уперта. Не одступмось—не оступмось.

73. обо всему питали—про все питали. глузуе над нимъ—глузуе з его.

78. курині лапи—курячі.. цапині і курині—й курячі.

80. він готовився—готувався.

82. покойного.. покой—покійного, спокій

83. нагоріці—на горіці. запустіння—спустошення.

86. в гору—вгору

89. але такі слова вважав таки, як жарти—але на такі слова вважав таки, як на жарты.

90. а по тім—потім. Славяне—славяны

93. міні такъ по праві—пак по праві

94. ніби навіт—навить

95. одначе уже—вже.

96. викинуть кінчикъ V глави одъ слов:

— А яка набожна була наша покійна—(до VI г.)

98. Після слов: милуватись красою роскішної степової природи... (приписати). Въ ему розбуркалось чуття природи, заглушене міським життям, наукою, абстрактною филозофією.

101. Мерцвем—мерцемъ. выща—висча.

102. Пісчане дно—піскувате дно.

106. упартий—упертий

108. Парубочі голоса—голосы... Его очарувала—причарувала.

109. по під берегом—попід

111. були окровавляні—покровавляні

112. молитвенників—молитовників. здвадцять—зъ двадцять.

115. свіжина—сьвіжість.

116. були розістлані—розстеляні.. не доладу—недоладу.

117. тревоги жизні—жыття.. значні дома—домы.

Таж сама—та жъ

118. mes enfents,—mes enfants!.. не вміли так говорити по фран.—не вміли говорити.

119. вченою рукою. (просто) рукою. попалы въ институтъ—попадуть. Що б—щоб.
120. за підбородок—за підборіддя.
121. красавицю—красуню.
122. Одна була дівиця—діва, друга була дівиця—діва.
124. звали іи красавицею—красунею
126. Незнаю, незнаю... Не знаю... Тимто—тимъ то
127. до дому—додому... на віки—навіки. З рана—зрана
128. почали скучати—нудытись.
131. як ростопляне залізо—золото.
134. свіжі голос*а*—сьвіжі голос*ы*.
135. нечулы—не чули.
137. що на нижчій губі—на спідній... до долу—додолу.
139. блищала—блисчала.

Далі читатиму Хмары и, списуючи поправки, присилатиму Вам. Причепи й досі не діставъ, Київський збірник „Вистки" пройшов через київську цензуру, але не пройшовъ черезъ петерб. глав. управл. по дѣламъ печати. Діла съ цензурою як були важкі, так і тепер зістались. Хоч візьми—та й умірай! Въ „Дзвôнокъ" таки зовсім не маю чого написати, та й часу нема: для Кіевской Старины компоную: Украинскі штукарі—(характеристики етнографо-психичні).

Прощайте! Бувайте здорові!

P. S. Чом не печатають „Надъ Чорнымъ моремъ". Попросить, щоб напечатали усю повість в цему році.

Кыів. Щиро шануючий Вас *Ив. Нечуй.*

XV. 1890 рік. 28 лютого. Високоповажний Добродію!

Починаючи од 138 стор. будьте ласкаві, зробіть ось які перéправки, чи пóправки:

139. ст. той краса*вець*—треба печатати: той красунь
прозорчатого скла—прозорч*ас*того
140. до дому—додому.
141. А не зручні до того рукы—*нез*ручні
142. туди ввілються звуки—ввільлеться гукъ.
145. а надъ степомъ розст*илялося*—розстелялося сине безкрае небо.
151. ні Журбанів, ні журбанськихъ наймитів—ні журба*нів*ських...
152. Коли ти сам гаразд навчишъ усему—коли ти й сам гаразд навчиш сына
154. чуманну идею—гуманну идею.
155. і ледві спускався в село—і ледві примітно спускався
156. на довгій ниві жизні—на дов. н. життя.
(на кінці) гостре проміння *о*гортало—*об*гортало
157. Котрому небудь нічого рівного въ сьвіті—котрому нема.
158. тай—та й
Він поклав свою міцну руку на плечі—на синові плечі.
159. А селяне—А селяны.
160. щож маемо робити?—говоривъ Павлюк—що жъ Павло
161. жидова й ляхва—жиди й ляхи
162. Мовчи ти—мовчи ще ты (въ кінці) незнаю—не знаю.
нам те вголову—намъ *и* въ голову.
163. По бабячи*м* давні*м* переказа*мъ*—по бабячы*хъ* давни*хъ* переказа*хъ*. Ганок—ганокъ.

165. Свижина півночі—сьвіжість. Метеори раз-прозраз—раз-у-раз.
166. *од*ступали дикі орди—*о*ступались. попіломъ пожарів—пожежі.
169. Пані Макуха—(печатать зъ новоі стрічки)—Висока.
172. Як би—якби.. Коли б—Колибъ.
173. таким зіллям до любощів, всі наші панни—*що* всі наші панни.
174. Викинуть: Він не любивъ ходити близько коло дому—(до точки, до слова: На низ—нанызъ.
176. були готові залічити—загоїти. Жадна препона—претычина.
179. Выкынуть одъ слова: На короткому лиці був куций—аж до слів: Чорні хитрі очі.
Выкинуть: Пиймо горілку, то й дощъ буде... до слів: З мого шинку беруть і до пана.
181. цыцова жилетка—сытцева—Радюк протяг—простягъ...
183. На сухому підбородкові—підборідді
184. бо й сам не знав, що воно таке—що він таке за людына.
186. Онойко був перший багач—багатырь.
189. До дому—додому. Чи же ж ты—Чы вже.
190. Замісць IV—поставте IX (глава).
в ранці—вранці.
191. Коні вбігли в ярочок а далі викиньте од слів: ледві примітний... аж до слів: На тім ярочку.
192. Нариччя на—час, з верхом—начасъ, зверхомъ.
193. Радюкъ выйшовъ—увійшовъ черезъ ворота у двір.
але новый уже дом—але *не*новый.
197. Масючка... постукала, поклала щиколотками під спілку, потім собі на ліву долоню... (Виправте): постукала щиколотками під спідушку, потімъ поклала собі на ліву долоню.
198. щоки й підборoдок—й підборіддя.
204. панянокъ скушаете—*спо*кушаете [1]).
207. Выкыньте слова: що він з невірою говорить та ще й его поганою мовою.
207. так е чого послухати—так е що...
208. на столі появились—зъявились
211. Лекерія... так і хлопнула—бахнула чарку.
*Ш*моршкы—Зморшкы.
212. Без всего мы погибли б—пропали б
214 [2]). Выкыньте слова—на гарячі головы.
Кущъ гвоздычків, котрі звуться панськыми—гвоздычків—цінии.
216 [3]). а хто прямо на траві—просто
217 [4]). необгол*и*не—необгол*я*не
рож*о*вымъ сьвітом—рож*е*вымъ.
220. зав*и*рнула ихъ в папір—загорнула
224. на памьять тыхъ чудовыхъ слив—на памятку [5]) про ті чудові слова.
225. до Радюка хазяїн зза возів, обняв—(печатать: Він потім обнявъ і поцілував Радюка.
здихавъ, дивлячись на бідність—зітхавъ
228. Не сердіться, діду.. Не сердьтесь

---

[1]) В рукоп. спокукаете. [2]) В рук. 114. [3]) В рук. 116. [3]) В рук. 117. [5]) В рук. на пямтку.

230. кололи его ніжні руки—делікатні
237. Выкынуть одъ другоі стрічкы зверху, одъ слів: тамъ він дражнывся з Лекерею Петровною... аж до кінця, до слів: Вже кінчались вакаціі.
238. і начитаеться розуму... (печатать) і начитаеться, і набереться розуму зъ книжокъ...
Бувайте здорові! Я вже послав одинъ лист зъ переправками.
Чомъ и досі „Зоря“ не печатае моеі повісті „Надъ Чорнымъ моремъ?“ Я вже пославъ листъ Гладыловичові. Перекажіть, щоб скінчили въ цему року, змінивши тамъ з десяток слів по-своему.
Украинских труп-опереток теперъ йе з десять чи девять.
Зістаюсь щиро шануючий Вас *Ив. Нечуй.*
Мій адрес: Ново-Елисаветинская улица, домъ Сегета, № 19, але листи доходять и по старому адресу.
Київ.

XVI. 1890 р. 12 марця. Високоповажний Добродію.
Посилаю Вам поправки останніх листків „Хмар“, Г. Х. ст. 239. Замісць Але під впливом... котра тоді розвилася.. печатайте—розвинулась. Ольга вже познакомилась зъ жизню—з життям.
240. На громадських балах за нею мушины... паничи.
приходити запросто. Він... по простацькому звычаю.
Степаныд(а) Сидоровна наготовивши... наготувàвши.
облите ясноро*жо*вым—ро*же*вымъ.
242. Выкынуть фразу: Ольга мусіла вхопитись... до точки (дві стрічки).
243. Прыбувший болгар — болгаринъ.
244. дивились ему прямо й близько—просто в лице схилилась на руку—схилилась.
Він сів прямо проти неи—просто проти неі.
246. Тихо шептав Радюкові—шепотів.
247. не чув свіжого нічного вітру й роси—сьвіжого нічного вітру... (одъ—роси) до точкы викинуть.
Радюк роздігся—роздягся. додому.
249. Яж—я жъ, вольне—вільне въ ему на всю жизнь—на все життя.
250. Іх голос*а*—голос*ы*.
251. на лице румянець стида—сорому
254. так і на місце в соціяльній жизни—в соціяльному житти.
Хоч і трохи инче, а все далеко од універсі... все *не*далеко.
255. що кожна порядо*чна* женщина—порядна.
256. тимъ часом франц. романами (Далі припишіть), коли вона мае до ихъ великий смак пишалась, як весіння рожа—весняна.
257. звісний франц. романъ „Грап Монте-Крісто“ одинъ франц. романъ.
Выкинуть фразу: Его рука сама простяглася... ажъ до слів. Він угадав, хто приніс той романъ.
259. готового всю жизнь — все життя
260. і твою идеаль*ну* жизнь—твое идеальне життя Ольга роскрыла рояль—*од*чинила
264. голос*а* плакучі—голос*ы* приймаючи в себе ніжность чутя женського—делікатність дівочого
265. того, що так дуже й щиро полюбила—кого
266. почав жити минувш*ою* жизню—мынувшимъ життям.

не сліпа, не животня—не сьліпа, не звіряча. од животного елемента—од звірячого

облагородитись й одуховнитись—облагороднїти й обдуховитись. науки й розвиття—розвитку.

268. Ми не одступились од національности.. мы одступымо.

269. Выкынуть фразы: Мій дом не улыця... кінчаючы галасу, гаму!..

Выкынуть : — І я оступлюся за честь дома (до кінця)—а не галасувати.

273. ніби мокра роса *по*крыла—*пры*крыла

274. Як тиха картина осінь—Яка тиха—щаслив*ою* жизню сімянина счасливым життям сімянина.

Я вам скажу прямо—просто

275. про заміжню жизнь. не життя

що его ноги дрижять—руки дрижять.

276. заміжню жизнь—заміжне життя. Як тепер то стало перед іи очима—те

277. в громадській жизні—ому житті.

приготовлені феерверки—понаготовлювані

280. Іі рот трохи роскрився, ростулився

жизнь тихоі горлички—життя.

Его стан серед громади—становище

282. Воно билось, трохи з груди—кыдалось

283. Ольга здыхнула легче—зітхнула.

Свіжина неба—сьвіжість неба...

свою будущу жизнь—будуще життя.

284. для котрого він був готов—готовый

285. що вона терпіла і ему стало—мучилась.

і слідила за кожним его словом—сьлідкувала

286. бо сам час не раз розвязував—розвязує.

288. в полутіні кімнати—в сутінку

291. суху руку на синову чорноволосу—(припишіть) голову.

293. доля наша женська—жіноча.

296. та все вас споминали—згадували

як вона его встрітыть—встріне

297. опертись об колону—обпертись

Він глянув прямо—Радюк глянув просто

байдужий—байдужный.

298. Мав переваґу *в* Ольги—для Ольгы

300. Катерині неначе.—Для Катерини

Ще ніколи любимий—любый.

307. ухопив Ольгу і поніс—і полетів

309. готов був—був готовий оддати все життя.

всю украін. націонлаьну жизнь—українське національне життя.

311. Так вона боялась книжок—наукових книжок

312. говорити об чім инчім—про що инче..

Як вона *по*губила—загубила...

альбом дуже не *по*хожий—схожий.

315. бо *при*викла слухати—звикла.

316.[1]) співати про неі стиха—стиха складати про неі вірші.

318. з пустыми кышенями—з порожнимы

319. та послухаємо, об чім... про що

320. не крепості—не твердыни.

[1]) В рукоп. 216.

321. разом з писаряма, **вчителями** (викиньте—вчителями). Города—городы
323. на помості, так **тілько** дывылась на его—так **пыльно**.
324. бліда, як **полотно** (выкиньте—як полотно).
329. чорнява **красавиця**—красуня.
332. Швидко вони повінчались—швидко **потім**
333. **Лаоузи**—Лаодзы
334. котрий вже **вистроів** новий дом—**поставив**

Оце и все!!! де е слово жизнь — зміняйте на **життя**. Наріччія: **до дому**, **в низ**, у гору злывайте: додому, вниз, вгору, вранці, ввечері.

Причепу—дістав. Спасибі! Однесу в цензуру. Нащо „Зоря“ так печатае: *я б*, замісць *я б* ? и нарѣчія **до дому**, **в гору**, **теж**, **пішлаб**, **колиж** (а не коли ж)

Прощайте! бувайте здорові!

Київ. Щиро шануючий Вас *Ів. Левіцький*.

XVII. 1890 року 5 квітня.

Високоповажний Добродію!

Ваш лист з Станіславова я оце святками одібрав. Спасибі Вам за звістки про деякі галицькі літературні справи; про іх у нас трудно довідатись, бо тут в газетах про іх нічого не пишуть, може тим, що заборонено писати.

Дуже радий я запомогти Вам в вашому ділі видання літературного збірника.

Дрібного в мене нема тепер нічого, а пишу я для Кіевскои Старини етнографо-психичні характеристики під заголовкомъ: „Украинскіе юмористы и шутники“ зъ додачею их усіх жартів і штучокъ. Ся річ пишеться макароничною мішаниною великоруського з украинським, бо инакше не можна печатати в К. Старині. Що пишу по-великоруськый, те потроху[1]) на окремних листах накидáю и по-украінський, але не все, бо хапаюсь скінчити. Прийдеться самому обробити усей твір по-украінський, а через це я трохи загаюсь. Я це дільце вже от-от допишу, але оброблю его для вас може в іюні, в іюлі.. Вийде воно на 4 печатних листи. Вважайте, Добродію, на обсяг і великість вашого збірника. Як що воно туди вміститься, то дайте міні звістку в іюні, бо я через два дні виізджаю в село і прибуду до Київ(а) в кінці мая.

Вашоі „Ватри“ я не дістав, десь застрягла в цензурі, а Причепу (2 выд.) дістав зі Львова і оце подав в цензуру; (вже четвертий раз оце подаю). Не знаю, що зъ того вийде.. але надія плоха.

Мій адрес: Київ Ново-Елисаветинская ул. домъ Сегета № 19-й Ив. Сем. Лев. Бувайте здорові!

Київ. Зістаюсь щиро поважаючий Вас *Ив. Нечуй*

XVIII. 1890 р. 25 окт.

Високоповажний Добродію.

Я прибув з села до Київа с початку сентября і вже застав ваш лист та таки не гаячись, зараз і одписав Вам, але з останнего вашего листа я бачу, що Ви не дістали мого листа. Певно на ваші пошті якийсь не в міру ревний урядник розпечатав его. Моя повість „Навіжена“ вже послана мною в Редакцію Зорі і певно вже досі в Львові, а „Вітрогон“ вже посланий в „Дзвоник“. Про „Українських штукарів“ ще не можу

[1]) В рук. потрошу.

нічого сказати, бо ще вони не виробляні. Само по собі прошу Вас, Добродію, печатати повість фонетичнею правописсю, як звичайно.

Київ. Бувайте здорові! Щиро шануючий Вас *Ив. Нечуй.*

XIX. 1892 р. 10 лютого.

Високоповажний Добродію!

Послав я вже давненько в Галичину оповідання Маляренка та вже й забувся, кому послав, чи в Вашу редакцію, чи в Редакцію Зорі, а тим часом автор надокучае міні письмами, чом і досі в Зорі не печатаеться те оповідання, а я й сам не знаю, що йому одписувати. Коли повістка в Вас, будьте ласкаві, передайте йіі в Зорю. Ту другу повістку, мабуть, не печатайте. В нас і досі нема другого № Зорі і ми не знаемо, яка тому причина: чи залежиться од Редакції, чи од пошти.

Київ.

XX. 1892 року 30 сент.

Високоповажний Добродію!

Вибачайте що так довго не одповідав на ваш лист, бо діло загаялось з фотографіею: мусів на старости літ знову зніматись, хоч цей романтизм, котрий так люблять молоді, міні, сказати правду, зовсім не до лиця. От же на ваше прохання посилаю вам свою фотографічну карточку.

Про свою біографію мушу сказати, що нема чого й додавати до того, що написано в Историі русько-украінськоі літератури Д. Огоновського. Мое життя небагате на усякі події та пригоди. Пробуваю літом на селах в рідні, а зімою й ввосени живу в Київі.

Відносно Редакціі Зорі мушу сказати, що готовий служити: як напишу яку повістку, то вишлю поштою, але це треба сказати тоді тільки вчиню, як дозволить мое здоровя. Одначе постараюсь. Як живий буду, то не забуду.

„Навіженоі“ я не дістав. Певно цензура вдержала і не пустила.

Бувайте здорові! Щиро шануючий Вас,

Київ. Високоповажний Добродію, *Ів. Левіцький.*

XXI. 1892 року 30 сент.

Високоповажний Добродію!

Дістав я оце од вас оповістку вкупі з вашим листом і мушу признатись, що сам особисто не можу вдовольнити для усіх вашіх запитаннів і пунктів вашоі программи для редакціі „Зорі“. Скажу тільки, що маю зготувати повість на будущий рік для „Зорі“. Зветься вона „Вороги“. А щоб ви були певні, то подаю вам звістку, що я вже написав листів з пять, ще пробуваючи на селі, в Стеблеві. Сказати по правді, і часу в мене було доволі, що(б) писати повість, але ще в серпні недалечко од Стеблева вже проявилась холера, та і в нас в Стеблеві вже ходила епідемія кровавоі побігачки, хоч од неі вмірало дуже мало людей. Через це ж то я й мав опаску, щоб часом напрудженою працею не знедужнити свого організма, вже й без того росторсаного усякими хоробами та болістями. Прибув я до Київа 8 сент. а в Київі холера, і хоч вона вже стала затихати, а все таки час нездоровий. Думаю писати потроху, щоб не підірвати сили, так, засідаючи за роботу в ряди-годи, коли почуватиму себе лучче на здоровьі, і ік новому року думаю все таки скінчити повість. Яка вона завбілшки вийде, про це не можу напевно сказати, але думаю, що вона не буде більша за „Навіжену“.

Ваша теперішня „Зоря“ поставляна добре. Вона на свій зміст ніяк не гірша за „Ниву“ і „Живописное обозрѣніе“ котрі виходять в Петер-

бурзі, тільки в петербурському виданні „Ниви“ малюнки ліпшої, тончої роботи, ніж в „Зорі“. Зміст „Зорі“ став тепер цікавіший, бо поусяковляний усякими звістками; в неі тепер нема одностайности й монотонности давнішої редакціі „Зорі“. Тепер „Зоря“ читаеться з великою цікавістю.

Щасти вам, Боже, на усе добре! Зістаюсь щиро поважаючий Вас

Іван Нечуй-Левіцький.

XXII. 1892 р. 12 листоп.

Високоповажний Добродію.

Одержав я ваш лист і мушу дати таку одповідь: в перших N. N. „Зорі“ містіть яку инчу невеличку повість, бо на перші N. я не встигну скінчити свою повість. Виходить вона білша, ніж я сподівався. Йе вже в мене написаних 18 (писаних) листів, але до кінця ще не швидко дійду, та ще до того оце міні стало гірше на здоровя, і я мушу дати собі одпочинок, бо затягнуся. Та ще мушу додати, що й хапатись міні з цім ділом не годиться. Для цього діла треба, щоб після написання минув сякий-такий час, щоб потім, як повість трохи влежиться, мов груша, подивитись на неі ніби здалека, як на чужий, а не свій утвір, і глянути на неі объективно, щоб мати спроможність обкритикувати йіі та треба побити йіі трохи по спині та по боках, а може й по инчих більш почувливіших місцях, щоб з неі вийшло щось путне, не хапне, не латане. Доволі треба часу, щоб і перечитати йіі всю та виправити. До 1-го февраля я встигну скінчити і доконешне додержу слова: пришлю чорні рукописи, бо не встигну попереписувати. Міг би я й поперечитувати й те, що написано, та одіслати вам, але зараз після написання скільки не читай, все здається гаразд, і помилок не примічаеш, а як мине з пів року, тоді як перечитаеш, то часом аж почервонієш сам од сорому, що понаплітав нісенітниці та й пустив в сьвіт щось кирпате, мизате, невмите й незачесане. Та я й не знаю, чому ж доконешне містити мою повість з першого числа? І „без баби вода осьвятиться“, як каже приказка. Треба пускати до протиску в сьвіт і молоді сили.

Останнього 23 N. Зорі і Проспекта я не одержав і прошу міні вислати. Не одержав і Трегубов з коллегіі, і він просить вас [1]) вислати. До других цей N. дійшов уже. Не клопочіться! Слова додержу!

Бувайте здорові! Шануючий Вас *Ів. Левіцький.*

XXIII. 1893 р. 15 лютого.

Високоповажний Добродію.

Спасибі Вам, що обізвались до мене листом про усякі помилки в повісті. Другий то й так надрукував би з усякими помилками та недочитами. Сказати по правді, недочитів в вас мало: білше то слова, котрі в вас не вживаються. Буду одповідати по ваших пунктах.

1. чи не думае оцей л и с т в е н с ь к и й протопресвитер.... (од села—Листвена)... Але д з у с! (а не в с у е). Д з у с! або п т р у с ь! кричять на котів, а в перенесеному тямкові слова—значиться: годі! не чіпай!

2. На ваті-то не к а ф т а н... обшитий... бо кафтан носять духовні. Певно то ко́фта (юбка або горсет), але й сам цього не памятаю.

3. Ватя з а м е т и л а с ь... Так і повинно бути: се—з а р а з и л а с ь...

4. З а ш а р у д і л и ногами: це по великоруському зашуршалі; миша шарудить за шафою в паперах.

5. Замісць п р и с у т н ю ю т ь — (присутствуютъ) напишіть — п р и с у т н і ю т ь.

6. Романс зветься „Азра“ (перська, східня музика) Рубінштейна.

7. Вода поняла зелену смугу не д е р е н у, а д е р н у... Це шматки

[1]) В рукоп. вам.

землі, викопаної з травою, котрими обкладають доріжки в квітниках. Дерен—й ягоди червоні—(кізіл) по турецький. В Канівщині і в Черкащині, на Басарабії йе сади дернові. Коло Стеблева йе навить село—Деренківець, де багато дернових садів. Але це не те, що терен (чорні ягоди).

8. Матушка тільки пробувала (коштувала)

9. Піт аж котився потьоками (річечками, потоками).

10. Треба так: Скрізь людяно (багато людей)

11. Лучче напишіть: Цей дід якийсь кремінний (з кременя).

12. Напруга й моціон (рух). Так і треба.

13. Напишіть серветки, а в скобах—салфетки.

14. Ватя намоглася їхати. Так і треба (Пристала, задумала, потребовала, набилась).

15. На греблі—тарас: це хмиз, сухі гільки, з котрих мостять спеціяльно греблі або гатки коло поронів.

а) Батька писарисі поправте на Семена Петровича Панасенка.

б) Зачеркніть перші слова: вчитель церковноі школи з жінкою.

в) Справте: така думка не приходила йому в голову.

г) Спільників млина звуть—Марченки.

д) Поправте: Сусана Уласівна вийшла. Дівчина пісьля йіі одходу винесла варення. За нею зараз вийшла і Сусана Уласівна.

е) У фольгових рямах (sic). Фольгові рями золочені не сухим золотом, сухозліткою, або [1]) позліткою. Це дешеве листове золото, котрим золотять не дорогі рями до образів для селян. По великорус.— сусальное золото.

1. Можна написати й: нагрудний хрест.

2. Чи блюдечка чи мисочки—все одно.

3. Кари (наказанія) не те, що штрафи. Штраф (лучче так) це плата, гроші за шкоду.

4. Пишіть—вчительша, бо в нас вчителька, та, що сама вчить дітей в школі. Кажуть—(протопопша—і паламарша).

5. Доконечне півчі, бо співаки то не церковні.

6. Зонтик можна змін. на парасольку.

7. Тісточка в нас ніхто не зрозуміе. Напишіть: пирожні чи тісточка. Буде й нашим і вашим.

8. Треба писати тут „елей“, тільки скрізь поставте його в значках—кавичках „....“ Олія—не матиме тямку. Елей—це б то благість, ласкавість, чого—олія—не виявляе.

9. Пишіть не диван, а канапа.

10. На кінці Прошення на о. Артемія ніби од громади припишіть оці слова:—І просимо, і благаемо с слізми, просила ніби громада, і смиренно припадаемо до ніг: прийміть од нас о. Артемія! Прийміть, або хоч покарайте і нашого дяка! нехай він не лае нас якимись анцибирами, антихристами та всякими безецними словами; нехай він не плюе на чесну громаду з криласа, бо він на Зелені Сьвятки обплював усю лисину старому Охрімові Бадьорцеві, і старий Охрім став сьміховищем на всю Горобцівку і день і ніч плаче од такого сорому. Та й ми усі і день і ніч проливаемо сьльози, бо нема нам полегкости і вже не знаемо, де й правди шукати.

Київ. Зістаюсь щиро поважаючий Вас *І. Левіц.*

P. S. Не вистачив я повісті до нового року, бо занепав на свою хронічну хворобу. Теперички почуваю себе трохи ліпше, але ще не зовсім гаразд.

Не достаючий N. Зорі дістали. Спасибі.

[1]) *В рукоп. абі.*

XXIV. 1893 року 31 марта.

Високоповажна Добродійко!

Вибачайте, будьте ласкаві, що я так спізнився з своею одповіддю на ваш лист: було роботи так багато, що ніколи було і „вгору глянути". Я був занятий писанням повісті для „Зорі" та ще на мое лихо почав знов слабувати своіми завсідніми слабостями. Ви задумали добре діло, щоб видати другу книжку жіночого альманаха. Усяка книжка та ще й порядна йе діло культурне. І ваш погляд, щоб містити в альманасі більше росправи про жіноче питання, ніж вірші та оповідання, зовсім правдивий. В вас в Галичині жіноче питання йе зовсім ще нове, недавне, а порушити його повістями та віршами—це трудна й загайна річ. Тепер вік публіцистики, а не поезіі. В повістях можна тільки натякнути на якусь ідею, можна йіі тільки зачепити якийсь прінціп, та й то не кожний гаразд зрозуміе це натякнення або й зовсім не зрозуміе, і вже завдання публіціста та критика вияснити це суття якогось там утвору і, як у нас кажуть, „вивезти—як на лопаті", щоб воно було зрозуміле для публічности, щоб од його зостався в мислі якийсь ясний втямок. Зміщайте в альманасі більше статіі про жіноче питання: ця річ буде користніша і швидче допровадить до доброго добутку, тим більше, що ви, Добродійко, таки дужі в наукових начерках, дужчі, ніж в бельлетристиці.

Бажав би й я послати що небудь до вашого альманаха, бо я прихильний до жіночого питання, а найбілше в напрямку реальному, встоюючи за розумовий розвиток та за право жіноцтва на „самостійний шматок хліба" в суспільській службі нарівні з мущинами, а найбілше відносно сиріт-дівчат, удов та тих, що з якоісь причини не мали спроможности або не схотіли вийти заміж. Але мушу признатись, що я тепер дуже втомляний літературною роботою і нешвидко наберуся сили й охоти до циеі праці. Йіду на село, на чисте повітря і оддам себе усього з головою спокоеві і одпочинкові; нехай ще вони трохи поорудують мною, щоб часом ці абстракт(н)і сутноти не розгнівались на мене. Може в дальшому часі впіймаю яку цікаву історійку на цю тему з правдивого життя, то вже перешлю йіі вам з охотою. Прочитав я вашу „Ядзю та Катрусю" з цікавістю, а найбілше ті місця, де обписано[1]) роботи на тютюнові жидівські плантаціі. Міні здається, ніби повість не скінчена.

Не мае звичайного кінця: Ядзя не вийшла заміж, а може й вийшла, та авторка не сказала за кого. З циею думкою так і зістаесся, прочитавши повість. Не можу не сказати ще, що в ваші автобіографіі, в 4 № Зорі дуже багато великоруських (чи, як у нас кажуть, літературних—книжныхъ слів. Може вони в Галичині не кидаються в вічі, але в нас вони дуже примітні. Ось ці слова: движенем (рухом), личность (особість), окружати (огортати), взаімно (обопільно), объем (обсяг), условія (умовини), двоякий (подвійний, двоістний), потішитель (втішник), постепенно (поступінно, поступінево), чувство (почування,—бо п о ч у т т я це випадае те, що о щ у щ е н і е, а чуття—це с л у х), навыкати (звикати), стремління (напрямки, напряммовання, потяги), объяснялись думки (вияснювались)[2]), переводити (перекладати), борьба (борня, боротьба), не скрываючи (не ховаючи), представила собі (уявила собі), розговор (розмова), по поводу (з причини, з приводу), спосібність (здатність) і т. д. Ці слова дуже шкодять чистоті вашоі мови.

З щирим пошануванням зістаюсь прихильний до Вас

Київ. *Ив. Левіцькій.*

[1]) В рукоп. оббисано.
[2]) В рукоп. вияснувались.

XXV. Високоповаж. Добродію!

Посилаю для „Зорі“ статію про д. Заньковецьку. Будьте ласкаві, звеліть не зміняти в мої повісті грамматичних форм в роді: на зелені траві, на сирі землі, найбіліший, найбульше, бо в нас так говорять в Київщині: в нас не говорять: найбілійший, а найбіліший. На цьому тижні я виїзджаю на місяць в село до рідні. Щиро поважаючий Вас. Ив. Левіц.

Київ. 1893 р. 20 квітня.

XXVI. 1893 року 16 жовтня. Високоповажний Добродію!

Дуже дякую Вам, Добродію, що такі вважливі до мого утвору, як може не був вважливий ні один з давніших редакторів Зорі. Додаток треба вмістити ось як:

Поперед усього викиньте оці слова зовсім:

„Видавши дочку заміж, о. Артемій знайшов і для себе [1]) инчу парафію і зараз перейшов туди з Горобцівки“. Далі буде так як і написано з зміною такою:

А тим часом писарь не давав спокою о. Артеміеві, піднімав проти його громаду, вигадував якісь діла і сипав на його прошення ніби то од громади в консисторію. Писарь так направив громадян, що доходи о. Артемія зменшились вдвое. (Тут вставляйте). Поки писарь помаленьку та потихеньку підкопував під о. Артеміем яму, необережний о. Артемій і сам додав рук, щоб розширити під собою ту яму.

Вже давненько, о. Артемій збудував в Горобцівці і т. д.

Скінчивши додаток, пісьля його аж припишіть:

О. Артемій бідкався, бідкався, морочився, але незабаром пісьля того мусів таки для свого спокою покинути Горобцівку і перейшов на инчу парафію.

— А що! а чий батько (батько) дужчий? чванився писарь пісьля того перед людьми: а хто кого подужав? Я таки доказав, що я був горобцівським губернатором, бо зсадив з місьця навить благочинного.

Не довелось і Антосі грати на сцені... і т. д. до кінця.

Ще [2]) прошу Вас, Ласкавий Добродію, на кінці повісті пропечатайте про більші помилки:

Часть 8, розділ 11. стор. 146, стрічка зверху 16.—Замісьць:—Її батько, Семен Петрович Панасенко,—треба напечатати: Її вітчим Семен Петрович Панасенко, бо писарша не дочка Семенова, а дочка його жінки од першого чоловіка.

(Це вже мій промах, забувся про того вітчима, і слово батько само якось прохопилось.

Часть 19, стор. 366, стрічка 7 зверху: Замісьць: Це не пастирь, треба напечатати: це не писарь.

Часть 19, стор. 366, стрічка 14 зверху: замісьць: побив рідного батька в волості, управі, треба напечатати: побив рід. батька в волосній управі.

Про Старіцького знаю тільки, що він жив в селі на дачі аж під Черкасами, а коли Ви писали до його місяць перед сим, то його не було в Києві. А чи йе він і тепер в Києві—не знаю, бо він і не проживае в Києві, а Бог його сьвятий знае—де. Пишіть до його через Николая Виталіевича Лисенка по адрессові: Кіевъ, уголъ Рейтарской и Стрѣлецкой улицы, домъ Келюса: Н. В. Лысенку для передачи М. Петр. Стар.— то може лист ваш і дійде, бо Лысенко передасть.

[1]) В рукоп. себо. [2]) В рук. Що.

Конисский, як вернувся з села зпід Черкас, ще в сент. почав слабіти на живіт та й досі слабіе: то погано йому, то ліпше; слабіе, так само як і я: вже два тижні слабію на живіт: болить та й болить в середині. В нас в Києві і холера не зовсім минула, і діссентерія, і усякі шлункові хороби.

Пришліть, коли ваша ласка, етнографічну карту Укр. Русі. Буду даже дякувати Вам.

Київ. Зістаюсь з великим пошануванням *Ив. Левіцький.*

XXVII. 1893 року 15 листопада. Високоповажний Добродію!

Вчора одібрав я 20 № Зорі і при йому етнографичну карту. Спасибі Вам, що прислали. Плату за неі і за висилку пришлю вкупі з предплатою на Зорю. Коли ваша ласка, подайте міні звістку, чи дозволений в Россіі новий галицький журнал „Жите і Слово“? Що до карти, то етнографія в йіі не зовсім добре видержана : українська людність не показана під Слонім грод.; про слонімський говір було навить писано; не показана в клині між Припетю та Дніпром під Річицю, бо за 20 верстов під Річицю ще не дзекають. При другому виданні треба б вам виписати гарну карту Саратовськоі губ., де показана і етнографія людности. Не показані на карті і села, що тягнуться клином під самий Владикавказ, в Криму по Косі, коло Бахчисарая села, напр. здорове село Чумакарі й инчі; коло Кавказького Ставрополя і т. д. Сподіваемось, що при другому виданні карта буде видана повніше.

В 20 № Зорі виправте ось які друкарські помилки:

На стор. 385. Зараз спочатку: „На ганку нового гарненького, під залізною покрівлею... стріли... пропущено: під залізною покрівлею д о м а.

На ст. 386. на 34 стрічці: про це п а н с т в о ми не знаемо. Треба справити: про це н а п е в н о ми не знаемо.

На ст. 386. знизу друга стрічка: як важкий дух п о л и н у л о. Треба справити: як важкий дух п о л и н ю.

Мое нове народне оповідання: „Не той став“ буде невеличке, може на 12 листів писаних, але я нешвидко скінчу його.

Бувайте здорові!

P. S. Бачився я оце з Старицьким: казав він, що вже списався з вами.

Київ. Зістаюсь з поважанням *Ив. Левіцький.*

(Прошу Редакцію переслати лист Василеві Лукичеві).

XXVIII. 1893 року 8 декабря. Високоповажний Добродію!

Спасибі Вам що Ви подали міні звістку своім листом, а і[1]) вдруге—спасибі Вам за презент для мене—за „Зорю“. На Российсько-український словарь (на будущий рік) посилаю Вам 2 р. с. Карту я дістав на пошті вкупі з № Зорі і теж посилаю за неі два восьмигривенники. Карта зробляна зовсім таки непогано, тільки ще раз мушу зауважити, що вона, що до етнографіі, не зовсім повна. Подаю свої деякі примітки, котрі я вичитав в усяких книгах. Укр. племя йде на півночі під Слоним гр. губер. (Дивись Тр. Екс. Чуб.) потім в перемішці розсипались до Ставрополя і за Ставрополь. В Тавризькій губ. села йдуть до самого Криму до Перекопа (Дивись — Очерки Днѣстра и Днѣпра Афанасьева-Чужбинского), тільки на Молочних Водахъ (річечка) живуть старовіри молокани та й то в перемішку з украінцями.

[1]) В рукоп. і а.

В Криму скрізь роскидані колоніі: під Бахчисараем двое укр. сіл; одно велике село зветься Чумакари. Коло Сухум-Кале села: Черниговка й Полтавка, а коло Батума половина нового села—Смікайлівки. Йе укр. село в Гомельському й Рогачівському п. Могилев. губ.—не д з ѣ к а ю ч і. Херсонська губерня дуже замазана білим цьвітом, а найбілше північна частина: це мабуть бувші „военні поселення“ (з украінців та сербів, але там усі серби давно поукраіняні, котрі Риттих мабуть вважав за великоруські. Молдаване в середині губ. коло Єлисаветграда давно поукраінились, як пише Афанасьевъ-Чужбинский, і тільки йдуть клинком під Ананьевъ. Я був въ селах, бувших военних поселеній, вони звуться й тепер, 5 рота, 6-та рота, 9-та рота: це колись були сербські села, а тепер чисто українські, і народ в йіх од перемішки з укр. вийшов дуже гарний! Хоч малюй!

Про карточку д. Тарновського мушу сказати, що попереду треба додати опис його музея і тоді прикласти його карточку, але без описа—ніяково це робити. Підождіть трохи цього опису.

З наступаючими сьвятами будьте здорові!

Зістаюсь поважаючий Вас *Ив. Левіцький.*

P. S. Як вийде в Киіві Опись музея, я дам Вам знати.

P. S. Коло самого Владикавказа, по дорозі в гори йе українська слобода, а також коло Пятигорська йдуть клином села. Як пише Афанасьевъ-Чужбинский въ своихъ „Очеркахъ“, давні великоруські колоніі въ Херсонщині та по Дністру, змалорусіли зовсім. Міні доводилось стрічати таких в Єлисаветграді на ярмарку та в Кишиневі з Аккерманщини; вони зовсім забули великор. мову, говорять по-український, тільки ще й досі ходятъ в бородах. Не змалорусіли тільки новіші колоніі та старовірські. Недалеко од Черкас, в селі Балаклеі йе пів села старовірів, вони чисто змалорусіли. Це мабуть єдиний випадок, що старовіри втратили національність, але вони держаться староі віри, хоч забули свою мову і носять украінс. свити.

P. S. На почті не прийняли серебра. Пошлю 40 к. простим листомъ.

Київ.

XXIX. 189. р. 17 листопада.

Високоповажний Добродію!

Оце я прохорував неділь зо три і не міг одповідати на ваш давно одібраний лист. Свою повістку „Не той став“ я думаю попереду подати до цензури. В цензурі вона звичайно лежить шість місяців, і як вийде з цензури, тоді я вам пришлю, бо в нас йе така постанова: як тільки що українське буде надруковано попереду в Галичині [1]), то хоч не давай до цензури, бо все одно не пропустить. Повістка невеличка: 16 писаних листів.

Прошу Вас надруковати в Зорі мою коротеньку подяку поздоровляльникам з моім юбілеем, бо в нас цього не надрукують.

Не маючи змоги одповідати на всі телеграмми, листи й адресси, котрі прислали міні Високоповажні Добродіі з України й Галичини, поздоровляючи мене з 25 р. юбілеем моеі літературноі діяльности, обертаюся печатно до Високоповажних Добродіів і од щирого серця дякую за поздоровління як поодиноких осіб, так і галицькі та буковинські товариства, котрі надіслали до мене поздоровляльні адресси та листи. Іван Нечуй-Левіцький.

Київ. Зістаюсь шануючий Вас *Іван Левіцький.*

В рукоп. Галичини.

XXX. 1893 року 26 листопада.

Високоповажна Добродійко!

Ваш лист з вашою промовою на сьвяткуванні столітніх роковин Енеіди Котляревського я дістав і прочитав з великим вдоволінням. Окрім доброго змісту, і мова в вашій промові така чиста, що й пізнати не можна в порівнянні з переднішими утворами. Одне і едине трапилось российське слово—чувство; замісь почування, бо в народній мові йе дієслова—почуватись, начуватись... Натурально, що від ціх дієсловів буде виходити—почування, почувли́вий (чувствительный), і вже ніяк ні чуте, ні почутте, як теперички мішають ці три слові навить в „Л.-Науковому Вістникові", мішають докупи, назначуючи ними зворушення серця. Тим часом, чуття в народа—значить тільки—слух і більше нічого; почуття=це вже ніби назначуе—ощущеніе, але ніяк не порушення душі, серця. І уявіть собі! Читаю я в Літературно-Науковому В. таку фразу: в серці заворушилось чуте. По народній мові це он-що виходить: „въ сердцѣ пробудился слух". Це виходить, що серце мае вуха!! Де в його взялись ті вуха, один Бог відае. Не дай Господи! Колиб в його не виросли ще й роги! Та чи це ж одна помилка на такий спосіб? Для мене це чудно, і міні це кидаеться в вічі, бо я чоловік зроду сільський, і тепер літом пробуваю на селі, не втратив инстинкта чисто сільськоі мови, то все якось розумію усі слова по-народньому, а не в инчій тямці. Начитую знов таку фразу: „то був упадок Наполеона III"... На селі „упадок" це помірок на товар, на свині. І виходить по тій фразі, що на Наполеонів був по́мірок, як на вівці та свині, і во(о)ни виздихали... Словом сказати, тепер в нас багато слів плутають і мішають, як кому до вподоби: чулий, чутливий, почутливий, чуткий, почуткий—усе докупи, так що й не розбереш. А в народа чутки́й буває чоловік тільки на вухо; те ж саме назначуе й слово почутки́й. А від слова—почувати, почування—можна вивести тільки слово: почувли́вий чоловік, а почутливий й чутливий це більше значить: ощутительный. Слово розвиток давно вжив д. Франко в передньому слові до свого перекладу Фавста і потрапив добре. А тепер він сам його навіщось покинув і вживае польське—розвій. А це розвій наводить мене на думку і нагадуе міні пісьню: „розвій, вітре, русу косу до пояса"... І тепер цей розвій в книжках віе та й віе.. так що якби підставити під його млинка, то можна б перевіяти кіп з десять молоченого жита, що і полови, й одвійків не зісталось би. І ще пишуть тепер: утвір слабий (а не слабкий); а це значить по росс.—произведеніе больное. Це б то до того утвору хоч доктора клич!!

І цей розвій, і співчуте ще й до того польські; а слабий—великоруське; та польських слів в перекладах тепер сила! а ці слова в нас стільки втямлять, скільки японські або турецькі. Словом сказати—що до чистоти мови, то до неі ставляють себе наші пісьменники дуже „халатно", недбайливо. Вважають тільки на зміст, а мова—яка буде така й буде.

Що до ваших літературних ворогів, то ви, Добродійко, не дуже вважайте на йіх. Коли пісьменик виступив з книжкою, то він, як актьор на сцені: він стае суспільською людиною, і кожний матиме право говорити за його, або проти його. Пісьменик—це віяло в панянських руках, котре панни вертять на усі боки: одна хвалить, що, мовляв, воно гарне; друга гудить, як кому до вподоби.

Жіноче питання в вас нове, а в нас з ним вже оговтались. Ви стійте на своему і проводьте ваші гадки, де йіх можна провести. Шкода, що в вас нема женських гімназій, а в самому жіноцтві за-для цього ще не зворушений грунт. Через те це діло в вас не піде швидко.

Ваші публіцистичні статі міні дуже до вподоби; я йіх читаю залюбки. Не раджу вам кидати це діло. Та, сказати по правді, в статях більше, і багато більше де чого можна сказати, ніж в повістях. Щоб сказати стільки думок, скільки йіх виявить публіціст в кількох десятках статеек, або поет в сотні коротеньких стихотворинок, повістяреві треба б написати принаймні 200 томів, скільки написав йіх Крашевьский. Та й то ще, чи ж виявить він багато думок та гадок хоч би і в такій скількости томів? Тепер в літературі цілого світу напрямок реалистичний. А цей напрямо(к)—це таки доволі цупкий та твердий кгорсет, добре таке муляе в стан і душить в боки: не дае волі й обмежовуе й держить авторів в відомій межі. Бо тільки реальне життя мае право диктувати і призначати зміст і сюжети авторам. А чого нема в життті, того не може бути і в повісті, бо инакше воно вийде прибілшене, вигадане і... нереальне, і чудне й сьмішне, як от воно виходить в Потапенка в його. „На дѣйствительной службѣ“, або в повісті „Живая жизнь“. Де він набрав тих студентів духовноі академіі—анахоретів та ідеальних безкористних попів? Йіх в нас нема в життті! Він йіх видумав і вийшло і чудно, і сьмішно для того, хто знае правдиве життя на Украіні. Стара школа романтиків була в своему ділі щасливіша і поставляна догідніше. Романтик обертався до своеі голови, брав з неі, як з комори, усяке свое добро і потім, прихопивши з дійсного життя з добру половину, змінивши його по своій вподобі, утворяв по своій вподобі на усій своій волі, що хотів, проводив думку, яку хотів. А пісьменикам сучасного напрямку цього неможна робити. Тим часом в Россиі сучасні европейські прінципи тільки що входять в наше життя, тільки що розповсюднюються. Але вони не мають давнього коріння в минувшости, і ще не витворили визначних життевих, ясно визначених типів, як от в Англіі, Франціі, в Германіі, де кожна верства суспільства, кожний напрямок пустив ще коріння в XVIII віку а то й раніше, і породив типи, фізіономіі, ясні й виразні. В Россиі це усе—ще тільки пудра, золотий порох, котрим притрушено зверху суспільство, і типів ще не народилось. Ці сутінки зверху, тільки сутінки—по моему найправдивіще обмальовуе Боборыкин.

Прощайте. З поважанням зістаюсь

Київ. *Іван Нечуй-Левіцький.*

P. S. Российська цензура оце заборонила міні видавати „Причепу“ і „Перші київські князі“, а дозволила до друку „Поміж ворогами“. Ця заборона мабуть на тямку [1]) про столітні роковини украінського пісьменства!! Лихо нам!

XXXI. 1900 року 23 іюня Київ. Високоповажна Добродійко!

Вибачайте міні, будьте ласкаві, що я й досі не подякував вам за присланий вами ваш презент. За тіею пісьменицькою працею міні не було коли, як кажуть, і вгору глянути. З одного листа, давно написаного, котрий, через цензурні умовини, не можна було змістити в першому виданні моіх „Хмар“, теперички я зробив три чималі главі, як додаток до кінця „Хмар“. Лаштую до нового видання III-й том своіх утворів. Спасибі вам за презент, дуже для мене приемний. Я прочитав його з великою приемністю. В „Сынѣ [2]) отечества“ був зміщений критичний погляд на ваші утвори , дуже прихильний, достоту такий самий, як і в „Київській Старині“. Критик каже, що виданий томик ваших оповіданнів служить окрасою украінськоі літератури. Я держусь такоі самоі думки. Прав-

[1]) В рукоп. папямку. [2]) В рукоп. Синѣ.

дивість дійсного реального оповідання робить на мене дуже гарне враження. В оповіданні „Суддя" подекуди примітно проблискуе публіцистичний елемент, дуже потрошечку, але він якось примішаний до психологічнього елементу і зусім не пошкодив оповіданню. Оповідання „Пані Шуміньська", хоч воно скадено не з подій, але з саміх думок староі людини, теж гарне: бо це зовсім не той важкий та досадний психичній аналіз Достоевського, що часами тягнеться на три сторінки та ще й повторяеться, про що казав Тургенев, що Достоевський все „копаеться та копаеться". В вас воно вийшло инче, бо Пані Шумінська не передумуе абстракцій та спозирання, котрі показують йіі психичню вдачу, а вона передумуе п о д і і свого життя та життя своіх дітей. Тим-то воно й вийшло, що оповідання і ніби-то складается з самих думок, а в дійсности воно складаеться *з подій*.

Щоб мати втямок про будлі-якого пісьменика оповіданнів, треба читати його в збірках, підряд усі оповідання, бо по оповіданнях, розкиданних по журналах, дуже трудно мати правдивий погляд на автора в гурті инчих річей та в натиску усякоі журнальноі всячини. В збірці ваші утвори дають багато краще враження на мене та й певне на кожного читалника, не тільки на мене одного. Пишіть, працюйте! вишукуйте в житті Галичини сюжети, і я вам скажу великий спасибі!

Окрім цього в ваших оповіданнях йе та прикмета, якоі часто не достае нам пісьменикам,—кавалерам: *це мякість, симпатичність, почування душі,* те „Das ewig-Weibliche", про котре колись казав Гете, і що тільки врядигоди і то рідко трапляеться в писаннях де-котрих пісьменників, звичайно шерсткуватих або холоднуватих дякуючи йіх твердій вдачі, властивій чоловікам. Чи то ж мало великих поетів, котрі зробили великий вплив і добули собі славу через здійсніння в своіх утворах ідеі й поезіі ненависности, презирства, нехтування недоладніми та й загалом усіма людьми, гордощів і навить великоі помсти, як от в Міцькевича! І в тім була йіх міць і сила таланта, бо.. мета йіх утворів була добра, зовсім не та, щоб милуватись тільки усякими-там Каінами, сатанами, Демонами, Конрадами Валенродами, або й Чичиковими та Плюшкинами. Але це все-таки показуе й виявляе, що вони були здатні обвидити й обличчити ці усі своі ідеі тим, що в йіх не достачало того „Das ewig-Weibliche", про котре казав Гете.... Правда, що це „Das ewig-Weibliche" не мало б сьміливости й відваги йти з Виргіліем в „Пекло", як пішов Данте, і зирнути сьміливо на страшні кари, які терплять в пеклі усякі людожери та душогуби людскости.

От, приміром, ви добре знаете польських пісьменників, пані Оржешко, Крашевського, Сенкевича... *Я добре тямлю,* що талант в Сенкевича вищий й більший за талант Оржешковоі. Але... признаюсь вам поправді, що я з більшою прихильністю і залюбки перечитую все, що написала Оржешкова, ніж утвори Сенкевича. Сенкевич для мене суховатий, холодний і навить в де-чому д е р е в я н и й, як сказав недавно „Вѣстникъ Европы" про Золя, не вважаючи на те, що в його в „Quo vadis?" і в американських оповіданнях йе пишні картини бенкетів Нерона та кари христіян, та вандрівки караванів в американських преріях. Сенкевичового „Поланецького" (сімя Поланецьких) я не міг дочитати цілком до кінця і кінчав, минаючи листки, а вже його „Потоп" та „Пана Володіевського" можуть читати хіба польські патріоти, таке це все сухе та нежизньове. А тим часом я з охотою й приемністю перечитую усі утвори Оржешковоі і польські повісті оповідання, бо в йіх йе щось цікаве, йе почування і легкі жарти, і вони не наганяють нудьги. Сенкевич чомусь скинувсь на північних, норвежських та північно-великоруських пісьмеників, а вони для

мене холодні, неначе кити, сьомги та осятри Льодового Океяна. Та й сам Л. Толстой, хоч великий талант, але дуже ростягнутий і дуже вже объективний: од його не заплачеш, і навить не зітхнеш, і не засьміесся і навить не осьміхнесся. Зовсім не те, що Тургенев.

Прощайте! Щиро поважаючий Вас *Ів. Левицький.*

XXXII. 1900 року 13 сентября.

Високоповажна Добродійко!

Передніше за все, щиро дякую вам за прислані вами презентики, котрі я прочитав з великою охотою й залюбки. Вибачайте, що я оце й досі не одповідав вам і в свій час не подав вам подяки листом. Я оце недавно вернувсь з Білоі-Церкви, де купавсь в Росі і звідкіль міні не дуже й хотілось посьпішати до Киіва і ради чистого повітря і ради чудових околиць по Росі і ради украінськоі мови, і ще й через те, що в Білій-Церкві я почував себе, як вдома, бо це місто чисто національне, не вважаючи на 600 душ католиків, чи поляків, як іїх там звуть, (хоч вони сливе усі чистого украінського роду, бо міщани, а найбілше простіші, навить не вміють балакати польською мовою), не вважаючи навить на жидів, бо усі жиди одзиваються до мене щиро народньою мовою. Навить деякі й без акценту. Через це я більше вподобав білоцерківських жидів, ніж отих туполобих Киян, з котріх тільки часом дехто і то ненароком обізветься до мене украінською мовою. Хоч вони усі чисто знають украінську мову і вміють нею балакати, але чомусь не хотять, чи гордують, чи нехтують нею, вже й сам не вгадаю. Не люблю я через те Киян. Люблю тільки Київ за його гори, Дніпро та чудову місцину, чудові вигляди, куди ні кинь оком. Шкода тільки, що на такій місцині вгніздилось якесь байдужне ще й збите з пантелику залюдніння, котре ще й балакае якимсь жаргоном, як кажуть великороссы, „мішаниною французького з ніжегородським", себ то—по нашому сказавши, мішае горох з капустою, а селян та селянок вже зве „х о х л а м и та хохлушками", чого ще не було в Киіві тоді, як я вчився тутечки в школах. Та одначе ви й самі це добре знаете, бо були в Киіві і бачили тих Киян та Киянок. Навить коли я проходжу коло літнього театра в садку, де стоіть юрба актьорів та хористів украінськоі трупи, збіраючись на репетицію, то чую, що й ці балакають якимсь жаргоном, а не украінською мовою. Виходить, що й вони тільки украінські штукарі-промисловці, та й годі! З украінськоі пісьні, з украінського штучництва мають хлібець, ще й добрий,— і нехтують народньою мовою в житті та в щоденній життевій розмові. Ви добре зрозуміли значіння слова—с у т н о т а, котре я кинув в своему оповіданні під заголовком: „Без пуття". „Сутнота" це те, що по-церковнославянському—с у щ е с т в о, або в с е с у щ е е на світі в загалі. Я не вживаю слів, які в нас теперечки вживають в пісьменстві: „і с т о т а, і с т н у в а т и". Чогось вони міні здаються непідхожими під народню мову, хоч в одному оповіданні Марка-Вовчка і трапилось слово—с т о т а. Оце слово чомусь міні здаеться більше народнім, ніж з приставкою. Йе в народній мові слово—ж и в о т і т и (существовать). Приміром: коли питаються в кого „як живете, як ся маете?" то часом одповідають: Ет! не живемо, а тільки животіемо!" себ-то: „тільки с у щ е с т в у е м на сьвіті. Але слово ж и в о т і т и можна прикладати до живих створіннів, а про неживих—неможна сказати, що вони животіють. Я вживаю в такім разі слово: с у́ т н і т и (зъ таким суффіксом, як че́вріти, чучверіти, жевріти)— с у́ т н і ю, с у́ т н і е, с у́ т н і ю т ь (од коріня с у т ь, с у щ е). А загальний йменник—буде с у т н о́ т а, бо народне слово—ж и в о т и́ н а не назначуе усіх створіннів, а тільки „живих существъ". Та й в наші часи його вжи-

вають для назначіння зьвірів та худоби, як і в великоруській народній мові слово—животіна - значиться — животное, ще й вживаеться, як лайка: эхъ ты эдакая животина! Це-б то худобина, чи коняка.

Мое оповідання „Без пуття" це пародія на декадентство та символізм в пісьменстві, котрі міні зовсім таки не припадають до вподоби, і разом з тим це сатира на недоладне й безладне в деяких фамиліях, яке вже трапляеться в нас подекуди, та на деяких сучасних Киян. Мушу признатись що ті всі дрібні чудасіі, які побачите в оповіданні, всі дочиста нахапані й списані з натури, які вони ніби-то ні дивовижні, окрім хіба самісінького кінця, чи закінчення, скомбінованого та стуляного, як умови від усього переднішого... хоч і тутечки йе багато дечого, що міні доводилось бачити на свої очі на своему віку.

Спасибі вам за прислані вами „Першу вчительку" та „Про Нору Ібсена". „Перша вчителька" міні дуже припала до вподоби, бо це оповідання реалістичне і написане тепло і з поезіею. Чи знаете, що така сама була й моя „перша вчителька", баба Мотря! це була моя нянька. Ви неначе зняли з неі копію. Ця баба Мотря перша сказала мені, що і я вмру, як вмірають усякі люде. Бо малим я думав, що то тільки люде вмірають, а я, тато, мама й брати ніколи не вмремо. Але якось в ночі міні не спалось. Міні прийшла думка, чи пак умре баба Мотря, чи може й вона невміруща. Я й питаю в неі, як ми вже полягали спати: „чи ви, бабо, вмрете коли, чи ні?—А вже ж вмру, як і всі люде перемруть, і ти вмреш.—То й я вмру? І тато і мама?—А вже ж вмреш, каже вона, і тебе в землі черви ззідять. Це так налякало мене, що я з дві годині не міг заснути. А „перша вчителька" хропла на всю кімнату. Правда, що ці вчительки передають дітям багато усяких забубонів, хоч і поетичніх, але од цього трудно оберегтися серед життя.

Ваш погляд на Ібсенську Нору зовсім правдивий. Міні самому цей тип жіноцтва здаеться таким, як ото ви гадаете в своій статіі і кажете: „Коли дивитись на твір Ібсена, як на твір штуки, (розумію реалістичноі), то „Нора" в представленю яко реальна особа, не лиш під взглядом идеі, але й під взглядом штуки випадае слаб(к)о, безцвітно... Натомість Нора як симбол виступае в повній гармоничній цілости і викінченню"... Це правда. Од ціеі пустоі кукли, од ціеі скакухи - стрибухи ніяк не можна було сподіватись, що вона в своему житті виступить несподівано в такій поважній ролі, кине без основноі й вартоі причини чоловіка і заходиться коло свого перерождення та перевиховання, бо почувае себе нездатною вести по - людський сімю і виховувати діти.

Але цей сімволизм в поезіі зовсім міні не до вподоби. Ми украінці та й великороссн, взагалі не здатні до ціх загадок в штучництві та в поезіі. По моему ці сімволи тільки псують та калічять дуже гарні сами по собі утвори. Візьме та й закрутить чоловік таку веремію, що тільки очі витріщиш, як корова на нові ворота, бо не впізнае хазяйськоі оселі... Цей сімволизм в нас не прищепиться. Я тому певний. В Европі він в середніх віках був в моді. Сімволістичний утвір, „Роман Рожі" Жана-де-Лориса в віршах вийшов в XIII в. і друкувавсь триста років! аж до кінця XVI віку! І в „Декамероні" Бокаччіо панни сімволістичні. І в Англіі Драйден писав вірші про сімволістичну „Білу Серну" та чорну серну, себ-то про змагання протестанства з католицтвом. Сімволістична форма в Европі в поетичніх творах і теперички не нова річ, а давня. Може через те вона там і зрозуміла для суспільства і може відродитись. Для нас це все чудасія та й годі!

Ви, Добродійко, пишете, що я ніби то не люблю Ібсена... Цього я не можу сказати. Я не люблю тільки його сімволістичніх поплутаних утворів,

а реалістичні міні дуже до вподоби. Він карае усякі хиби та погані норови, та зловжитки свого рідного краю з великою завзятістю, і він не такий холодний, як инчі північні пісьменики. Правда, нема в йому такого палу, такого огню, та такоі високоі поезіі, як в улюблених моіх поетів: Байрона, Шевченка, Лермонтова, Діккенса, Тургенева, але все таки[1]) в йому багато завзятости й протеста проти усякоі людськоі кривди та морального каліцтва.

Бувайте здорові! Пишіть, обписуйте людське життя, і рук не покладайте!

Киів. З щирим пошанованням зістаюсь *Іван Левіцький*.

XXXIII. 1902 року 15 січня.

Високоповажний Добродію!

Оце я знов обертаюсь з проханням! Редакція „Кіевской Старины", переглядівши мого „Князя Єремію Вишневецького" та давши историкам виправити деякі анахронизми й историчні недогляди, щоб не причепився часом знов Краківський Корзон, одповіла мені, що не захочуеться друковати в своему журналі мое(і) повісті. Чи не змогли б Ви, шановний Добродію, примостити цю мою повість або при своій Редакціі, або будлі-де при якомусь товаристві. Повість ця трохи більша за „Гетьмана Івана Виговського", котрого я вже дістав і за видання котрого зістаюсь дуже вдячний Вам. Видання чистеньке, гарненьке ще й фонетичньою правописсю. Одпишіть, коли ваша ласка, кільки слів по давньому адресові: Ново-Єлисаветинська, дом Сегета № 19. Ів. Семеновичу Левиц...

Киів. З щирим поважанням зістаюсь *Іван Левіцький*.

XXXIV. 1902 року 13 лютого. Киів.

Високоповажний Добродію!

Великий спасібі вам, шановний пане Іване, що ви згодились надрукувати „Князя Єремію Вишневецького" в додатках до „Діла" і спасибі вам за ваш лист до мене. Лист ваш, промкнутий наскрізь теплим почуванням та згадками про минувші літа, заворушив і в мене пріемні згадки про вас, про Львів, про давніх львівських знайомих... з котрих декого вже й на сьвіті нема. Насамохіть вирнули згадки, як я, передніше шістнадцять років, йіздив двічі на води в Щавницю і, йідучи в Карпати і вертаючись, кожний раз зайізджав до Львова на три й чотирі дні на одпочинок: пригадав я, як з вами й д. Франком ходили на Замкову гору, пригадав, як заходив на вечірок до небіжчика Гладиловича, до о. Омеляна Огоновського, до д. Вахнянина, як з небіжчиком Коніським ходили на публічний испит в дівочий институт, як прибув на испит митрополит Сільвестер Сембратович, як поперед нас на стільцях сидів Площанський, редактор москвофільської часописи, і все балакав з своею жінкою польською мовою між усім громадянством, що все говорило українсько-руською мовою, і тільки ці двое прихильники российськоі мови уперто балакали по-польськи! що мене незвичайно збентежило і вразило. Памятаю, як ми над-вечори вийшли з и(н)ститута і в гурті громадян гуляли по институцькому здоровому городі, де саме цьвіли троянди. „І широкую долину, і високую могилу, і вечірнюю годину—не забуду я", як казав Тарас Шевченко. І це все й досі неначе уявки стоіть перед моіми очима. І пріемні згадки про львівців несамохіть виникають рядами, наче перед очима манячать... І все то були люде чесні, великі трудовники коло національноі справи, що несли на своіх плечах дві праці: одну службову, скарбову, другу приватну, національну. І через те підривались і занепадали на силах не в свій час.

[1]) В рукоп. таке.

Багатьох з тих чесних трудовників вже нема на сьвіті. Земля над ними пером! і добра памятка потомків... Незвичайно мені жаль, що й ви вже помарніли й посивіли і їздите на води в Карльсбад. А в Галичині дуже й дуже багато потрібуеться трудовників, щиро прихильних до народньоі й національної справи, та ще в теперішній час, коли зайшла справа про українсько-руський університет у Львові.

Здоровя мое ще, до котрого часу, мені служе, і служе непогано, хоч і я вже підтоптався, бо хоч голова несива, але борода вже аж біла. Ото тільки шкода, що ви, Добродію, так завчасу занепадаете на здоровъи.

Рукопис „Князя Єр. Вишневецького" я вислав поштою вчора. Вибачайте, що дуже позамазувана й посправлювана. Наші историки знайшли, що початок повісті, про молодечі Єреміїні літа, виходе блідуватий та нудноватий, і я повикидав усе, що стосувалось до виховання і дома, і в коллегіі єзуїцькій у Львові. Палац Єреміі в Лубнах я скопіював з стародавнього палацу XVIII віку Радзівілового в м. Білі Седлецькоі губ., бо я ще застав ту озію цілісіньку, навит(ь) з виліпляним суфітом в здоровій залі, а коллегію у Львові скопіював з коллегії й манастиря в Дрегочині грод. г., де вони стояли цілісінькі. Зразець кохання Єреміі, цього психопата я взяв з Наполеона І, схожого на вдачу з безглуздим Єреміею. Бо як Наполеон І був в Египті, і йому раз за обідом впала в очі одна генеральша, то він одразу спахнув, зумисне перекинув йій на коліна графин з водою, і як вона побігла до другого покою, він вхопив серветку і побіг слідком за нею... Але на цьому його любов і спинилась. Так він і з Жозефиною оженивсь. Раз стрів він на улиці маленького гимназіста незвичайно гарного. Питае його, чий ти? Він каже, що удови генеральші Богарне. Веди мене до мами! каже Наполеон. Евгеній Богарне привів його до свого дому, і... Наполеон оженився з Жозефиною. Але певно той спах кохання швидко й минув, коли він без жалю згодивсь розвестись з нею.

Редакція „Київськоі Старини" не зохотилась друкувати моеі повісті через отого Корзона і каже мені, щоб я видав йіі навить не під своім йменням маючи на увазі, що польська критика паскудитиме мое ймення, хоч... як мені здаеться, йіі нема чого чиплятись бо Єремія був же не поляк, а чистий украінець, а тільки, знайшовши свій идеал в Польщі і привилеях польськоі шляхти, став перевертнем і одкаснувсь од демократичньої тогочасньоі Украіни ще і пролив багато украінськоі крові, певно стільки скільки козаки пролили польськоі в Полонному та в Барі. Але мені байдуже, коли на моі плечі посиплються усякі вдари. Та й хто з Поляків повість читатиме?

В останні часи нові товсті наші книжки пішли в громадянство дуже добре. Оце позавчора казав мені д. Карпенко-Карий, що він видав своіх утворів 3000 пр.[1]) і за пять років розійшлось 2400 і зісталось тільки ще 600 прим. Д. Грінченко публікуе, що незабаром вийде здоровий том його драматичних утворів. „Вік" 1-й т. розійшовсь за сім місяців в скількости 1600 примірників. Щасти Боже, так і надалі! Друге видання моіх „Хмар" не пустила цензура. „Люборацькі" Свидніцького і дві книжки повістів Шевченкових вже вийшли з друку. Друкуеться 2 і 3 т. Віку, Оповідання Марка Вовчка, Вірші Руданського і „Драми й комедії" Грінченка.

В Британського Библ. Товариства д. Пулюй вимовив мені 10 пр. перекладу библіі. Візьміть од мене на памятку в д. Пулюя один примірник. Як коли будете в Киві, прошу не минати моеі хати.

Зістаюсь з великим поважанням *Іван Левіцький*

[1]) В рукоп. пар.

XXXV. 1904 року 27 лютого.

Високоповажний Добродію!

Ваш погляд на зміну Статута Наукового Товариства имені Шевченка зовсім правдивий. Слово—н а у к а, як слово—с ь в і т дуже загальне і через те необмежоване. Чого тільки не можна підвести під ці загальні втямки! Бо й кожне штучництво, кожне навіть ремество й промислівство має і практичний, техничний бік, має й теоретичний, науковий бік. Але з цього ніяк не виходе, щоб це все убгати в Наукове Товариство. Ви правду кажете, що треба трохи зузити й стіснити статут Наукового Товариства принаймні до тієї программи, яка покладена [1]) в основу усяких европейських так званих академій наук. Через це прошу вас, Добродію, подати мій голос за зміну статута в тім напрямку, який ви проектуєте.

Прошу вас, Добродію, прийняти од мене примірник українського перекладу библії, присланий д. Пулюєм до Львова. Один примірник задля мене може хтось привезе мені, як йіхатиме до Київа, бо инакше не можна його добути.

З щирим поважанням зістаюсь Ваш прихильник *Іван Левіцький.*

Київ.

XXXVI. 1915 року 13 января.

Високоповажний Добродію!

Моя „Грамматика українського язика“ с словарем та статтею з умовиводами вийшла ще в сентябрі. Але захопила война. На Галичину й Львів не приймали вантаги, посилок і навить корреспонденції. Користуюсь тепер цім випадком, щоб передати вам і профес. Студінському свою Грамматику. Словарь та стаття приложен до Грамматики має значіння наўчане, і ними в Київі вже користується проф. Сікорський, мій земляк, щоб в наступаючому (3-у) виданні своєі „Всеобщей психологіи съ физіогномикой“ помістить вияснїння, як психично складалася мова в народів, якими способами і т. д. А в своі Грамматиці я зумисне витовмачив деякі й українські і великоруські слова. Загалом при кожній нагоді вияснїння слів і с т о р и ч н о, як виясняні історично слова в француз. Словарі Літтре́.

Подасть вам два примірники Грамматики мій добрий знайомий, небіж (племінник) моєі квартирноі хазяйки, котрий йіде в Львів на службу. Другий примірник будьте ласкаві, передайте проф. Студінському, а як його нема у Львові, то доручіть Франкові тим часом (для передачі).

Рукописи моіх статів, брошуру „Богдан Хмельницький“, видану давно у Львові для народа, манускріпти „Великоі Руіни на Украіні“ (на випадок моєі смерти) треба посилати в „Черніговський городской Музей Вас. В. Тарновскаго. А як потом, згодом коли можна буде переслати, то найлучче було б передать через будлі-кого через руки.

Міні вже обірвало ногу: на натертому резиною нових ботинків (камашів), дуже цупкою нарядився чиряк, він загоівся, але коло його нагнало другий. Я вже од 1-го декабря хожу в покоях у туфлі, але виразка йде до кінця. Може вискочу. Друкую оце IX том моіх утворів, а X-й XI-й том купляні в мене одним видавництвом й буде иллюстроване.

Мій адрес: Львовская ул. № 41-й квар. 1.

Передайте проф. Заклінському, що я написав „Генезу“ моіх декотрих утворів і послав у „Світло“, але це Світло закрили оце недавнечко.

Київ. Шануючий Вас *Іван Нечуй-Левіцький.*

---

[1]) В рукоп. покладену.